

บทที่ ๒

การค้าขายและการจัดเก็บภาษีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาถึงเรื่องการค้าขายในสมัยพุทธกาลพร้อมทั้งการจัดเก็บภาษีในคัมภีร์พุทธศาสนาโดยจะศึกษาถึงความหมาย ประเภท บุคคลที่มีอาชีพค้าขาย รวมทั้งการจัดเก็บภาษีโดยจะสำรวจในพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก อรรถกถา และตำราที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ การค้าขายในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

การค้าขายในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท นำเสนอโดยแบ่งออกเป็น ๔ ประเด็นด้วยกันได้แก่ ๑) ความหมายของการค้าขาย ๒) วรรณะทั้ง ๔ ที่เกี่ยวข้องกับการค้าขาย ๓) ประเภทของการค้าขาย และ ๔) ประเภทของสินค้า ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ความหมายของการค้าขาย

ผู้วิจัยจะนำเสนอ ความหมายของการค้าขาย จากภาษาบาลี ผู้วิจัยพบคำ ๒ คำติดกันคือคำว่า “กยวิกุกย” ซึ่งแปลว่าการค้า การขาย ทั้งในพระไตรปิฎกทั้งในอรรถกถาและคัมภีร์ชั้นหลังโดยมีรายละเอียดดังนี้

ในพระวินัยปิฎกปรากฏศัพท์คู่กัน คือ “กยวิกุกย” ดังข้อความว่า “โย ปน ภิกขุ นานปฺปการํ กยวิกุกยํ สมาปชฺเชยฺย,นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺตียนฺติ.” แปลว่า ภิกษุใดพึงชักชวนการซื้อและการขายประการต่างๆ ภิกษุพึงสละวัตถุนั้น ภิกษุนั้นเป็นปาจิตตีย์^๑

อรรถกถาจารย์อธิบายว่า “คำว่า การซื้อขาย(กยวิกุกย) ได้แก่การซื้อและการขาย,จริงอยู่ ภิกษุเมื่อถือเอาอภัยภัยกันของผู้อื่นโดยนัยว่า “ท่านจงให้สิ่งนี้เป็นต้น ชื่อว่า ย่อมซื้อ แต่เมื่อให้กับภัยกันของตนชื่อว่า ย่อมขาย” พระอรรถกถาจารย์อธิบายเพิ่มเติมว่า ในเวลาทำภณทะ: ของผู้อื่นไว้ในมือของตนชื่อว่าซื้อ และในเวลาทำภณทะ: ของตนให้ผู้อื่นไว้ในมือผู้อื่นชื่อว่าขาย^๒

^๑ วิ.มหา.(บาลี) ๒/๕๙๔/๖๖, วิ.มหา.(ไทย) ๒/๕๙๔/

^๒ วิ.มหา.(ไทย) ๒/๕๙๔/

^๓ วิ.มหา.อ.๒/๕๙๔/๒๕๗.

^๔ วิ.มหา.อ. ๒/๕๙๕/๒๕๗.

กยวิกุกยิก พอค้า คนค้าขาย มีรูปภาพบาสิวิเคราะห์ว่า “กยวิกุกยเณ ชีวตติ กย
วิกุกยิกโก ผู้เลี้ยงชีพด้วยการซื้อขาย(กยวิกุกย+อิก)”^{๙๙}

วณิชฺช(วณิ+ณฺย) การค้าขาย,ธุรกิจการค้า.วณิชาโน กมฺมํ วณิชฺชํ การงานของพอค้าชื่อว่า
วณิซฺซะ(ลบ ญ และสระที่สวดบท,วุทธิ อ เป็น อา, อาเทศ ชฺย เป็น ช, ช้อน ชฺ) เอกจุเจ วณิชฺช กตฺ
วา หิริญญสุวณฺณํ อาหรนติ บุตรบางคนทำการค้านำเงินและทองมา

วณิชฺชา (วณิ+ณฺย+อา) การค้าขาย,ธุรกิจการค้า.วณิชาโน กมฺมํ วณิชฺชา การงานของพอค้า ชื่อ
ว่าวณิซฺชา(ลบ ญ และสระที่สวดบท, อาเทศ ชฺย เป็น ช,ช้อน ชฺ,ลบสระหน้า).^{๑๐}

๑๐ พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธรรมวรรณนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๕๕๒.

คัมภีร์อภิธานปทีปิกาฎีกา ปรากฏข้อความว่า “วิกุกโย นาม ปุพพเมว อตฺตโน ธนฺสฺส ปรสฺส ทานํ. กิ พพฺพนินฺมเย ตตฺร นิยุตฺโต วิกุกยิโก. วิกุกินาตีติ วิกุกเตตา,ริตุ กโย นาม ปรสฺส ธนํ คเหตุวา อตฺตโน ธนฺสฺส ทานํ กเยน ชีวตีติ กยิโก กินาตีติ ธนุ”^{๑๑}

ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ได้บันทึกเกี่ยวกับการค้าขายว่า “ กิณาติ (กิ) ย่อมซื้อ สันสกฤต(กริ) Kināti อังกฤษ to buy,to purchase.”^{๑๒}และมีคำที่เรียกพ่อค้าว่า “วิกุกยิ คนขายของ คนขาย ส.วิกรฺยิณ.Vikkayi a vendor,seller.Skt vikrayin.และคำว่า “วิกุกเตตา คนขาย ส.วิกรฺยตฺถ Vikketā a vendor, a salesman. Skt.vikretr. วิกุกโย การขาย ส.วิกรฺย. Vikkayo sale,selling.Skt.vikraya. วิกุกเยโย ของขาย ส.วิกรฺย. Vikkeyyo saleable,for sale.Skt.vikreya.”^{๑๓}

การค้าขาย หรือ การค้า (อังกฤษ: trade) หมายถึง การตกลงแลกเปลี่ยนสินค้าหรือบริการ หรือทั้งสองอย่าง การค้าขายสามารถเรียกได้อีกชื่อหนึ่ง การค้าขายเชิงพาณิชย์ (commerce) กลไกหรือสถานที่ที่สามารถมีการค้าขายเรียกว่าตลาด รูปแบบเริ่มต้นของการค้าขาย คือ การยื่นหมยี่นแมว ซึ่งหมายถึงการแลกเปลี่ยนสินค้าหรือบริการโดยตรงระหว่างผู้ค้า ปัจจุบันนี้ โดยทั่วไปผู้ค้าสมัยใหม่ใช้การเจรจาต่อรองด้วยสิ่งแลกเปลี่ยน ซึ่งนั่นก็คือเงินตรา^{๑๔}

การค้าขาย หมายถึง ค้าขายตกลงซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าหรือบริการ หรือทั้งสองอย่างและมีสถานที่ที่สามารถค้าขายเรียกว่าตลาดมีการแลกเปลี่ยนสินค้าหรือบริการโดยตรงระหว่างผู้ค้าใช้การเจรจาต่อรองด้วยสิ่งแลกเปลี่ยนเป็นทรัพย์สินหรือเป็นตัวเงิน ค้าข การค้าขายใน คัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทให้ความสำคัญกับการค้าขาย การตัดสินใจ การค่านั้นต้องกล้าในเรื่อง การค้ากล้าที่จะเสี่ยงและเสี่ยงอย่างฉลาด บางคราวพวกเขาย่อมสูญเสียทรัพย์ขาดทุนกลับ: บ้าง^{๑๕}

^{๑๑} พระโมคคัลลานะ, อภิธานปทีปิกาฎีกา, หน้า ๓๒๓.

^{๑๒} พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๒๘.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๙๗.

^{๑๔} <http://th.wikipedia.org/wiki. ๒๓/๑๒/๒๕๕๕>

^{๑๕} พุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๑๒๕/๕๖๐/๒๕๔.

ในพระไตรปิฎกนิยามบุคคลที่มีอาชีพค้าขายว่าพ่อค้า ดังข้อความว่า “ใครก็ตามอาศัยการค้าขายเลี้ยงชีพผู้นั้นเรียกว่าพ่อค้า”^{๑๖} พุทธ จะต้องมีอาชีพจะได้จากเงินเก็บออม หรือจากการกู้ยืมเปรียบเหมือนคนกู้ยืมมาลงทุนจนประสบผลสำเร็จ ใช้หนี้เก่าที่เป็นต้นทุนจนใช้หนี้ได้หมด^{๑๗} ความรู้ต้องศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม อาจจะมีกอบรมจากสถาบันที่ให้ความรู้ด้านอาชีพ หรือทำงานเป็นลูกจ้างคนอื่น ๆ หรือทดลองปฏิบัติด้วยตนเองเพื่อให้มีความรู้ ความชำนาญ และมีประสบการณ์ในการประกอบอาชีพนั้น ๆ^{๑๘} การจัดการ ต้องรู้จักการวางแผนการทำงาน ตลอดจนเครื่องมือ เครื่องใช้ และกระบวนการทำงาน พ่อค้าต้องเป็นคนฉลาดซื้อและขายสินค้าได้ พ่อค้าชื่อว่ามีธุรกิจ^{๑๙} การตลาด เป็นปัจจัยที่สำคัญมากที่สุด สร้างความพอใจให้แก่ผู้บริโภคธรรมดาพ่อค้าจะรวบรวมสินค้าไว้แล้วในทีใดจะมีกำไรมาก ก็จะนำสินค้าไปขายในที่นั้น^{๒๐}

สรุปว่า คำว่า ค้าขายนี้ ในคัมภีร์ ได้ใช้คำว่า กยวิกุยกย เป็นศัพท์ที่มาด้วยกัน ถ้าแยกศัพท์ทั้ง ๒ ออกจากกัน คือ กย มาจาก กิ ธาตุ ในการซื้อ ส่วนการขาย นั้นคำศัพท์ว่า วิกุยกย มาจาก กิ ธาตุ นำ “วิ” อุปสรรค ไว้ข้างหน้า สำเร็จเป็น วิกุยกย แปลว่า การขาย

๒.๑.๒ วรรณะทั้ง ๔ ที่เกี่ยวข้องกับการค้าขาย

อาชีพของคนชมพูทวีปในสมัยพุทธกาลขึ้นอยู่กับวรรณะที่ตนเกิด ผู้ที่เกิดในวรรณะใด ก็จะมีอาชีพประจำวรรณะนั้นดังนี้

๑) วรรณะกษัตริย์ เป็นชนชั้นสูงมีหน้าที่ในการปกครองบ้านเมือง ปราบปรามใฝ่ผู้ร้ายและทำการรบพุ่งกับข้าศึกภายนอก ประกอบด้วยพระราชามหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ต่างๆ รวมถึงพวกที่รับราชการในระดับสูง เช่น ปุโรหิต เสนาบดี เป็นต้น

๒) วรรณะพราหมณ์ เป็นผู้มีอาชีพสั่งสอนคนในสังคมและทำพิธีตามลัทธิศาสนา มีทั้งที่เป็นนักบวชและคฤหัสถ์ เช่น ครูทั้ง ๖ ก็จัดเป็นชนชั้นสูงเช่นกัน

๓) วรรณะแพศย์ เป็นพลเมืองทั่วไป มีอาชีพทำการเกษตรเลี้ยงสัตว์ ช่างฝีมือ ค้าขาย ซึ่งจัดเป็นชนชั้นสามัญ

๔) วรรณะศูทร เป็นพวกกรรมกรหรือคนใช้ซึ่งทำงานหนัก ได้แก่พวกทาส ๔ จำพวก คือ ทาสที่เกิดภายในเรือน ทาสที่ซื้อได้ด้วยทรัพย์ ผู้ที่สมัครเข้ามาเป็นทาส เสนลยที่เข้าถึงความเป็น

^{๑๖} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๔๕๗/๕๗๖.

^{๑๗} ที.ส. (ไทย) ๔/๗๔/๒๔๗/๒๑๘.

^{๑๘} พ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๖๑/๖๔๐/๑๒๖๖.

^{๑๙} อญ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๖๓/๒๐.

^{๒๐} พ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๗๓๓/๔๘.

ทาส พวกนี้จัดเป็นชนชั้นต่ำ มีอาชีพในการรับจ้างด้วยแรง ตลอดถึงทำการงานอื่นๆ ที่ชนชั้นสูงรังเกียจว่าเป็นการงานชั้นต่ำ^{๒๑}

ก. การค้าขายของวรรณะกษัตริย์

วรรณะกษัตริย์เป็นหัวหน้ารัฐบาล คือ กษัตริย์ ต้องมี ความยุติธรรม ประเทศจะมีความสงบสุขได้นั้น จะต้องมีการปกครองด้วยความยุติธรรม คนในวรรณะนี้ประกาศว่าตนเป็นพวกขุนนาง เป็นเชื้อพระวงศ์ที่สืบสายโลหิตมาจากหัวหน้าของชนเผ่าอารยันที่นำทัพบุกเข้ามาเป็นเจ้าเข้าครองผืนแผ่นดินชมพูทวีปตอนต้นๆ วรรณะนี้ถือเคร่งครัดที่สุดว่าต้องมีสายเลือดของบรรพบุรุษบริสุทธิ์ทั้งฝ่ายบิดาและมารดา๗ชั่วคน และพรรณาลักษณะของวรรณะนี้ว่า “เป็นผู้ขาวด้วยผิวงามด้วยรูป สง่างามด้วยท่าที”^{๒๒} ในการปกครองสมัยพุทธกาลมีการแบ่งระบบการปกครองได้แก่

(๑) ราชาธิปไตย หรือสมบูรณาญาสิทธิราช เป็นรูปแบบการปกครองที่มีกษัตริย์เป็นประมุข มีอำนาจสูงสุด เด็ดขาด มีรัชทายาทสืบสันตติวงศ์ มีแคว้นมคธ แคว้นโกศล แคว้นวัชสะ และแคว้นอวันตีเป็นต้น

(๒) สาမัญญธรรม เป็นรูปแบบที่ไม่มีกษัตริย์ใช้อำนาจสิทธิขาดเพียงผู้เดียว ไม่มีรัชทายาทสืบสันตติวงศ์ ผู้ได้รับการคัดเลือกและมอบหมายจากประชาชนให้เป็นประมุข โดยดำรงตำแหน่งตามระยะเวลาที่กำหนด แคว้นจะดำรงตำแหน่งตามระยะเวลาที่กำหนด การบริหารแคว้นจะกระทำ เพื่อวินิจฉัยตัดสินปัญหาต่าง ๆ โดยยึดเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ โดยสันถาคาร^{๒๓} หรือเรียกว่า รัฐสภาในปัจจุบัน เพื่อวินิจฉัยตัดสินปัญหาต่าง ๆ เช่น แคว้นสักกะ แคว้นมัลละ แคว้นวัชชี กษัตริย์สามารถเปลี่ยนอาชีพได้ง่ายฐานะของคนในสังคมก็ต้องเปลี่ยนได้ง่ายตามไปด้วยคือมีกษัตริย์พระองค์หนึ่งเมื่อยังเป็นพระราชกุมารอยู่ ได้ไปรับจ้างทำงานที่พระองค์ขอหลายอย่างตามลำดับคือ เป็นช่างหม้อ ช่างสานตระกร้า พ่อค้าปลุกดอกไม้อาย และพ่อครัว เมื่อ

^{๒๑} พ.ท.ม. (ไทย) ๒๘/๓๒๓/๕๖๐/๙๐๖.

^{๒๒} T.W. Rhy Davids, พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป หน้า ๙๙.

^{๒๓} สันถาคาร มีความหมาย ๒ นัย คือ นัยที่ ๑ หมายถึงอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่พักนอนสำหรับมหาชนอาคารนี้ถูกสร้างขึ้นที่ใจกลางเมืองคนที่อยู่รอบ ๆ ทั้ง ๔ ทิศสามารถมองเห็นได้คนที่มาจาก ๔ ทิศจะพักที่อาคารนี้ก่อนที่จะเข้าไปพักในที่สะดวกสำหรับตนนัยที่ ๒ หมายถึงอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อประชุมพิจารณาราชการสำหรับราชตระกูลในที่นี้หมายถึงนัยที่ ๒, อ.อ.อ. (ไทย) ๓/๑๒/๒๒๙-๒๓๐.

การกระทำของพระองค์ปรากฏเป็นที่รู้จักขึ้นก็ไม่เห็นปรากฏว่าเกิดการดูถูกเหยียดหยามว่าพระองค์ทำให้เสื่อมเสียเกียรติของชาติชั้นวรรณะแต่ประการใด^{๒๔}

ข. การค้าขายของวรรณะพราหมณ์

พราหมณ์ หมายถึง คนในวรรณะที่ ๑ แห่งสังคมฮินดู ซึ่งมี ๔ วรรณะ ได้แก่ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ และศูทร, ผู้ที่ถือเพศไภโณม นุ่งขาวห่มขาว เช่น พราหมณ์ปุโรหิต พราหมณ์พฤติบาท^{๒๕} เป็นผู้มีความรู้ทางวิทยาการเกี่ยวกับหลักดำเนินชีวิตตามแนวทางศาสนาหรือแนวพิธีกรรมต่างๆ พราหมณ์ คือนักบวช คนในวรรณะนี้เป็นผู้สืบสายโลหิตมาจากพวกพราหมณ์ผู้ประกอบยัญพิธีทางศาสนา ถึงแม้ว่าพวกพราหมณ์ในครั้งพุทธกาลส่วนมากหันไปดำเนินอาชีพอย่างอื่น นอกจากพิธีกรรมทางศาสนา เช่นไปค้าขายก็มี เป็นช่างก็มีโดยที่สุดไปเลี้ยงวัว เลี้ยงแพะ เลี้ยงแกะ ก็มี แต่ไม่ว่าเขาจะไปประกอบอาชีพอะไรเขายังคงได้รับความนับถือยกย่องว่าเป็นชนชั้นสูงโภกานี และโดยผิวของตนซึ่งขาวกว่าคนในวรรณะต่ำลงไป^{๒๖} มีพราหมณ์ที่ทำการไถหว่าน เลี้ยงโค เลี้ยงแพะ ค้าขาย ทำการล่าสัตว์ เป็นช่างไม้ ทอผ้า รับจ้างคุมกองเกวียนเดินทาง เป็นนักยัญญ เป็นคนขับรถ และเป็นคนแสดงการเล่นงูเป็นอาชีพนิกมี แต่ก็มีได้ถือว่าการอาชีพเหล่านี้เป็นการกระทำที่ต่ำช้าเลวทราม...การที่พราหมณ์จะประกอบอาชีพในทางโลกเช่นกล่าวแล้วนั้น แม้ในกฎหมายของพราหมณ์ครั้งโบราณก็ยังยอมให้ทำได้ในเมื่อยากจนลง^{๒๗} เมื่อกาลเวลาผ่านไป ก็มีเมืองและนครใหญ่ๆเกิดขึ้นในอินเดีย การค้าขายขยายตัวให้ใหญ่ขึ้น เมืองต่างๆกลายเป็นแหล่งการค้าใหญ่ อาศรมในป่าเจริญขึ้นเป็นเมืองมหาวิทยาลัยไป พวกพราหมณ์ได้สอนวิชาต่างๆแก่ศิษย์ตน วิชาเหล่านี้เรียกรวมๆว่าศิลปศาสตร์สิบแปดประการ พวกพราหมณ์สอนแม้แต่วิชาการรบด้วย ในมหากาพย์ของอินเดียชื่อภารตะอาจารย์ของกษัตริย์ปาณฑพคือไทรนาชายะ เป็นพราหมณ์ซึ่งสอนพวกปาณฑพให้รู้ถึงวิธีการรบ^{๒๘} คัมภีร์ทางพุทธศาสนายกย่องวรรณะกษัตริย์ว่าเหนือวรรณะพราหมณ์

^{๒๔} T.W. Rhy Davids, พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป, หน้า ๑๐๙.

^{๒๕} พฤติบาท หมายความว่า ชื่อพราหมณ์พวกหนึ่งมีหน้าที่ทำพิธีเกี่ยวกับช้างและบัดเสนียดจัญไร, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒.

^{๒๖} T.W. Rhy Davids, พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป, หน้า ๙๙.

^{๒๗} MRS.C.A.F.Rhy Davids, Economic Condition according to early Buddhist Literature, ภาวะเศรษฐกิจสมัยพุทธกาล หน้า ๒๒-๒๓.

^{๒๘} สมัคร บุราวาส, ปรัชญาของลัทธิเต๋า, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ อักษรบริการ, ๒๕๑๓), หน้า ๓๒๐.

แต่ถ้าเราไปอ่านคัมภีร์ของพวกพราหมณ์เอง จะพบว่าเขาถือว่าพราหมณ์อยู่เหนือกษัตริย์ พวกกษัตริย์นับถือเทพเจ้า พวกพราหมณ์จึงสร้างพระพรหมขึ้นให้มีอำนาจเหนือเทพเจ้าทั้งหลาย และสถาปนาตนเองเหนือกษัตริย์ โดยบัญญัติไว้ว่าพวกพราหมณ์เกิดจากพระโอษฐ์ของพระพรหม กษัตริย์เกิดจากพระอุระคือ ออก แพศย์เกิดจากพระเพลาคือตัก ส่วนศูทรเกิดจากพระบาทของพระพรหม^{๒๙}

ค. การค้าขายของวรรณะแพศย์

แพศย์ เป็นวรรณะที่สามหมายถึงผู้ที่ทำหน้าที่ประกอบการค้า และพาณิชย์การต่าง ๆ แพศย์ สันสกฤตเรียกไวศยะ บาลีเรียกเวสส เป็นพวกพ่อค้า รวมทั้งชาวนา ชาวสวน และพวกอาชีพเป็นช่าง เช่น ช่างทอง ช่างทอง ช่างจักสาน เป็นต้น เมื่อผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคของตนขึ้นมาแล้วก็จะนำไปค้าขายด้วยตนเอง จึงรวมอยู่ในคำว่า “พ่อค้า” นั้นเอง อาชีพของเขาเป็นอาชีพอิสระ ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยใครทำ เพราะอาชีพเช่นนี้มีความจำเป็นจะต้องมีผู้ช่วยเขาจึงมักจ้างพวกศูทรมาเป็นลูกจ้างช่วยทำงาน^{๓๐} ภายในเมืองจะพบสถานที่รวมการค้าขายเป็นประเภทๆ อยู่ในถนนบางสายซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นที่อยู่ด้วย เช่นถนนข้างแคะสลักงาในกรุงพาราณสี ถนนข้างย้อมสถานที่ทอผ้าหรือทอหูก และถนนเวสส์ เช่นที่กล่าวว่าพระเวสสันดรได้พระนามเช่นนั้นเพราะประสูติในท่ามกลางถนนของพวกเวสส์^{๓๑}

ในสมัยพุทธกาลไม่มีการแบ่งพ่อค้าออกต่างหากจากนักอุตสาหกรรม เศรษฐีทั้งหลายจึงมักจะเป็นนักอุตสาหกรรม คือตั้งโรงงานผลิตสินค้าและเป็นผู้พานิชยกรรม คือทำการค้าขายสินค้านั้นด้วยตนเอง รวมทั้งส่งขบวนเกวียนบรรทุกสินค้าไปขายในต่างเมืองด้วย ที่ยิ่งไปกว่านั้นก็คือเศรษฐีอาจเป็นเกษตรกรพร้อมกันไปในขณะเดียวกันก็ได้ คือมีการใช้ลูกจ้างทำนาเก็บเกี่ยวข้าว

^{๒๙} T.W. Rhy Davids, พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป, หน้า ๑๐๕.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๙๙-๑๐๐.

^{๓๑} MRS.C.A.F.Rhy Davids, Economic Condition according to early Buddhist Literature ภาวะเศรษฐกิจสมัยพุทธกาล หน้า ๓๙-๔๐.

เข้ายุ่งาง เช่นเดียวกันกษัตริย์ผู้ครองประเทศบางแคว้นก็ทรงมีนา มีลูกจ้างทำนา ดังที่ปรากฏใน พุทธประวัติว่าด้วยศากยวงศ์และโกถิยวงศ์^{๓๒}

ง. การค้าขายของวรรณะศูทร

ศูทร เป็นคนพื้นเมืองเดิม เรียกคนเผ่าตราวิเดียนและโกลาเรียน ผิวดำมาก บาลีเรีย มีลักษณะ มีละ+อักชะ พวกตาสีม หรือตาพอง เป็นคนเผ่าเดียวกับพวกนิโกร มีอาชีพทำงานรับจ้าง เป็นกรรมกรหรือเป็นคนใช้เขาเพื่อรับค่าจ้างจากนายจ้าง งานที่คนพวกนี้ทำก็เหมือนกับงานของ พวกแพศย์ต่างกันที่ว่างานของศูทรเป็นงานที่ต้องอาศัยนายจ้าง ไม่เป็นงานอิสระเหมือนงานของ แพศย์ เขาไม่ต้องรับผิดชอบในความเจริญหรือเสื่อมของงาน มีหน้าที่ทำงานตามคำสั่งของนายจ้าง เท่านั้น แต่พวกศูทรที่ประกอบอาชีพอิสระก็มีเช่นเป็นพรานล่าเนื้อมาขายเป็นต้น^{๓๓} นายพรานและ คนดักสัตว์ มักล่าไว้ในที่หลายแห่ง เป็นพวกหาเนื้อและผักอันเป็นผลิตผลของป่าเอามาขายเลี้ยงชีพ นำเนื้อสัตว์ เนื้อกวางที่ล่าได้บรรทุกเกวียนเข้าไปขายในเมือง อาชีพชนิดนี้เป็นอาชีพที่สำคัญ อย่างหนึ่งในครั้งนั้น ป่าไม้ที่ติดกันเป็นพืดแผ่ออกไปไกล เปิดโอกาสประกอบอาชีพนี้ได้โดยมิได้มีการสงวนหวงแหนหรือผูกขาดกรรมสิทธิ์ไว้เฉพาะผู้ใด ป่าเหล่านี้เป็นเขตแดนกันหมู่บ้านตำบล ต่างๆ ประชาชนในครั้งนั้นไม่มีการเลี้ยงปศุสัตว์ไว้กินเนื้อ หรือเพื่อส่งไปให้ตลาดเนื้ออย่างปัจจุบัน ประชาชนส่วนมากต้องการ งาช้าง ชนสัตว์ เอ็น ถ้าวัว และผลิตผลจากป่าไม้อื่นๆอีกมาก จึงทำ ให้พวกนายพรานซึ่งดำเนินอาชีพนี้สืบต่อกันมาบรรพบุรุษของตนเรื่อยมาสามารถเลี้ยงชีวิตอยู่ได้ อย่างสบายจากอาชีพนี้^{๓๔}

แม้ในบาลียังกล่าวถึงการซื้อขายสิ่งมีชีวิตที่ตลาด^{๓๕} แต่การนำสัตว์เพื่อทำเป็นการค้า พระพุทธเจ้าไม่ส่งเสริมเรื่องนี้ทรงตรัสว่าอาชีพนายพรานที่ล่าสัตว์เพื่อนำมาขายว่าเป็นบาป ผล

^{๓๒} สุชีพ ปุญญานุภาพ, สารัตถะแห่งศาสนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราช วิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒๔.

^{๓๓} T.W. Rhy Davids, พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป, หน้า ๑๐๐.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๔๗

^{๓๕} ม.ม. (ไทย)๑๓/๗๐/๖๑๔/๗๕.

กรรมนั้นย่อมนำมาให้เกิดความทุกข์แก่เขาตลอดกาล ย่อมเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล และจะไม่ได้ครอง โภคทรัพย์^{๓๖}

อนึ่ง การจัดชนชั้นเป็น ๔ วรรณะนี้ เป็นการจัดตามธรรมชาติ ตระกูล ที่สืบเชื้อสายมา โดยตรงแต่ยังมีการจัดชนชั้นอีกวรรณะหนึ่งเรียกว่า จัณฑาล ลูกที่เกิดจากคนวรรณะย่อมมีฐานะทางสังคมไม่เหมือนกัน คือ ถ้ากษัตริย์กับพราหมณ์สมสู่กัน ลูกที่เกิดมาไม่เรียกจัณฑาล แะ ฐานะทางสังคมสูงอยู่...เมื่อวรรณะอื่นที่ต่ำกว่ากษัตริย์และพราหมณ์ สมสู่กันบุตรธิดาที่เกิดขึ้น จัดเป็นวรรณะอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า จัณฑาล เป็นที่ดูหมิ่นเหยียดหยามของคนทั้งหลายถึงขนาดถือ ว่าเป็นคนเสียดจัญไร ไม่อยากมีใครคบ ร่วมกินร่วมนอน แม้แต่เห็นคนเช่นนี้ก็ถือว่าเป็นอัปมงคล ชัดลาง^{๓๗} เมื่อสังคมถูกแบ่งแยกเป็นเช่นนี้จึงทำให้เกิดช่องว่างทางสังคมที่มีฐานะไม่เท่าเทียมกัน มิใช่พุทธศาสนา แต่คือศาสนาพราหมณ์ต่างหากที่เป็นสาเหตุให้อินเดียล่มสลาย ศาสนาพราหมณ์ ทำความพินาศให้แก่อินเดียโดยการสร้างระบบวรรณะขึ้นมา^{๓๘} สิ่งที่จะทำการดำรงชีวิตสูงขึ้นและ จะให้ความเสมอภาคทั้งศาสนาแล สังคมที่พวกเขาต้องการศาสนาที่ว่านั้น ก็ พระพุทธศาสนา^{๓๙}

พระพุทธศาสนาเป็นตัวอย่างแห่งลัทธิประชาธิปไตยที่เก่าแก่ที่สุดในโลก มีหลักการ และวิธีการอันทันสมัยอยู่จนทุกวันนี้ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชนโด สอนให้เลิกระบบทาส ไม่เอา มนุษย์มาเป็นสินค้าสำหรับซื้อขายห้ามไม่ให้พระภิกษุมีทาสไว้ใช้ กับ ทั้งสอนให้เลิกทาสภายใน คือไม่เป็นทาสของความโลภ ความโกรธ และความหลงพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาแรกที่สอนให้มนุษย์เลิกดูหมิ่นเหยียดหยามกัน เพราะเรื่องถือชั้นวรรณะ เพราะเห แห่งชาติและวงศ์สกุล^{๔๐} การแบ่งชั้นวรรณะเช่นนี้เป็นผลแห่งความเป็นอยู่อันเลื่อมล้ำมาแต่เดิม การรังเกียจแบ่งแยกเกิดขึ้นมาในภายหลัง ฉะนั้นระบบวรรณะทางจิตใจยังคงอยู่ขณะนี้อินเดียมี

^{๓๖} อ.จ.ช.ก. (ไทย)๒๒/๔๔๓/๖๔๔.

^{๓๗} T.W. Rhy Davids, พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป, หน้า ๑๐๑-๑๐๒

^{๓๘} Dr.B.R.Ambedkar แต่ง, พระราชบัญญัติเมธี (สมชัย กุศลจิตโต) ถอดความ, พระพุทธศาสนา แนวคิดเพื่อพัฒนาสังคมและการเมือง, กรุงเทพฯ: นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๔๘, หน้า ๒๐.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า๒๒

^{๔๐} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๘-๑๙, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๔๑.

กฎหมายเลิกวรรณะแล้วเป็นอันว่าการถือวรรณะเป็นสิ่งต้องห้าม แต่เนื่องจากความเป็นอยู่อันเลื่อมล้ำยังคงมีอยู่ คนอินเดียจึงคงรังเกียจกันตามวรรณะต่อไป^{๔๑} ผลเสียหายเนื่องจากการแบ่งชั้นวรรณะ ทั้งจากทัศนะทางจริยธรรมทางสังคม และทางการเมือง ระบบวรรณะอย่างที่มีอยู่ในอินเดียเวลานี้ ยังไม่มีปรากฏขึ้นเลยในพุทธกาล ความรู้ของเราเกี่ยวกับข้อเท็จจริงเรื่องวรรณะ แม้ที่กำลังมีอยู่ในปัจจุบันนี้ก็ยังไม่ตรงต้องตามความเป็นจริง ทฤษฎีที่ตั้งขึ้นมาเพื่ออธิบายข้อเท็จจริงยังหละหลวม ไม่อาจยึดเป็นหลักอธิบายเหตุการณ์ได้ทุกอย่าง^{๔๒}

การยกฐานะจิตตาลของดร.อัมเบดการ์ยังอยู่ในระดับความสำเร็จเพียงเบื้องต้น จุดมุ่งหมายของเขาคือต้องการให้จิตตาลมีฐานะทางสังคมเท่าเทียมกับชนกลุ่มอื่นๆ ในสังคม และความคาดหวังให้สังคมอินเดียกลายเป็นสังคมพุทธศาสนายังไม่ประสบผลเท่าที่ควร แต่อย่างไรก็ตามบทบาทของเขาก็เป็นจุดเริ่มและรากฐานที่สำคัญยิ่ง เป็นการบุกเบิกและปูทางให้นักปฏิรูปสังคมในอินเดียรุ่นต่อมาสามารถดำเนินการแก้ปัญหาและยกฐานะจิตตาลต่อไปได้^{๔๓} รวมความว่า วรรณะที่มีอาชีพค้าขายมากที่สุดคือวรรณะแพศย์ซึ่งก็คือพ่อค้านั่นเอง ส่วนวรรณะกษัตริย์และวรรณะพราหมณ์สันนิษฐานได้ว่าการประกอบพาณิชยกรรมบ้างแต่ไม่มากเท่าวรรณะแพศย์

จากที่กล่าวมาทั้งหมด เป็นการบ่งชี้ถึงอาชีพการค้าขายของบุคคลในวรรณะต่างๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของระบบวรรณะอย่างเหนียวแน่นในสังคมของชมพูทวีป

๒.๑.๓ ประเภทของการค้าขาย

กล่าวได้ว่า การผลิตแบบเกษตรดั้งเดิม งานหัตถกรรม ไม่สามารถผลิตเครื่องอุปโภคและบริโภคสนองปริมาณให้ทันกับความต้องการของประชากรได้ ชาวนา หรือ เกษตรกร ที่ไม่สามารถนำผลผลิตหรือสินค้าของตนเองไปสู่ผู้บริโภคได้ในวงกว้าง ก็ต้องอาศัยการนำผลผลิตของตนไปสู่ตลาดเพราะต้องการกระจายผลผลิตของตน ตลาดจึงเป็นแหล่งของการค้าขายของชุมชนหรือสถานที่ตั้งสินค้า รวมไปถึงประเภทของสินค้าที่นำมาขายที่ผู้ซื้อและผู้ขายมาพบกันเพื่อตกลงแลกเปลี่ยนหรือซื้อขายสินค้าหรือบริการระหว่างกัน งานอาชีพต่างๆ เริ่มกระจายออกไปมากขึ้น

^{๔๑} สมัคร บุรวาศ, ปรัชญาของสิทธิบัตร, หน้า ๓๑๓.

^{๔๒} T.W. Rhys Davids, พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป, หน้า ๑๑๗.

^{๔๓} บัญชา สำเร็จกิจ, บทบาท ดร.บี อาร์ อัมเบดการ์, วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) พ.ศ. ๒๕๓๔, หน้า ๑๗๒.

เช่น อาชีพทางช้าง การค้าขายเริ่มจากการค้าขายในหมู่บ้าน จนถึงค้าขายต่างเมืองออกไปโดย
กองเกวียนและเรือเป็นพาหนะ^{๔๔}

ในสมัยพุทธกาล ตลาดโรงงานและตลาดผ้านส่วนมากนั้นก็ตั้งอยู่ในที่เป็นถนนของ
ตนโดยเฉพาะเป็นแห่งๆ ดังนั้นจึงปรากฏว่ามีหมู่บ้านของพ่อค้าปลาตั้งอยู่ที่ประตูเมืองกรุงสวดี
และหมู่บ้านพ่อค้าขายผักตั้งอยู่ ณ ที่ประตูเมืองทั้งสี่แห่งอุดตราบัญจาล และที่ถนนสี่แยกซึ่งเรียกว่า
สิมาฏกะนอกกรุงพาราณสีมีเนื้อกว้างขาย โรงฆ่าสัตว์ที่เรียกในพระวินัยว่า “สุนา” และใกล้โรงฆ่า
สัตว์นี้ จะมีคนจนและพ่อครัวของพระราชามาซื้อเนื้อ จากประตูทั้งสี่ก็จะถึงถนนสี่แยก^{๔๕} ในบาลีได้
กล่าวถึงตลาดเป็นที่รวมแหล่งการค้าคึกคักมีสินค้านานาชนิดทอดแนวไปตามเรือน ถนน ซอย
และถนน หลวง มีโรงขายสุรา นักเลงสุรา พ่อครัว เรือนครัว พ่อค้า หญิงแพศยา หญิงงามเมือง^{๔๖}
เมืองสวดีเป็นแหล่งชุมนุมของกองเกวียนมารวมกันเป็นจำนวนมาก จนทั้งหลายยอมรับว่าที่นี่มี
สินค้าทุกอย่าง^{๔๗} มีพ่อค้าผ้าจากแคว้นกาสินำผ้ากำพล^{๔๘} ชื่ออุททียะ นำไปบรรทุกเกวียนเป็น
จำนวนมากเพื่อเดินทางไปค้าขายยังแคว้นต่างๆตามที่ตนต้องการ^{๔๙} มีพ่อค้าชื่อ ปุกุสะ บุตรของ
เจ้าเมืองมัลละ บรรทุกธนะโดยเกวียนเพื่อนำไปขายเดินทางออกจากเมืองกุสินาราไปสู่เมืองปาวา
^{๕๐} มีพ่อค้าเกวียนอยู่ในแคว้นมคธและแคว้นอังคะ บรรทุกสินค้าไปขายเป็นจำนวนมากเพื่อหวังผล
กำไรเดินทางไปยังสินธุประเทศและโสวีระประเทศ^{๕๑}

นอกจากนั้นยังมีกองเกวียนค้าขาย เดินทางติดต่อกันจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งโดยเริ่ม
จากการแบกหามโดยมนุษย์ และใช้สัตว์เป็นพาหนะประเภทช้าง ม้า วัว ควาย บรรทุกสินค้าไป
ค้าขายระยะทางไกลๆ การขนสินค้าโดยใช้สัตว์เป็นพาหนะบรรทุกสินค้าอาจตั้งเป็นกองคาราวาน
โดยมีสถานที่หยุดพักระหว่างทางทั้งสำหรับพ่อค้าและสัตว์พาหนะทำให้พ่อค้า สามารถนำสินค้า

^{๔๔} พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๙.

^{๔๕} Mrs.Rhys Davids, Economic Conditions according to early Buddhist Literature ภาวะ
เศรษฐกิจสมัยพุทธกาล, หน้า ๖๓-๖๔.

^{๔๖} พุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๔๐/๕๖๐/๑๔๐๒-๑๔๐๓.

^{๔๗} พุ.สุ.อ. (ไทย) ๑ภาค๖หน้า๑๓๓.

^{๔๘} ผ้าทำด้วยขนสัตว์, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน, พ.ศ. ๒๕๔๒.

^{๔๙} พุ.ชา.ปกิณณก. (ไทย) ๒๗/๑๙๒/๔๕๓.

^{๕๐} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๔๐๙.

^{๕๑} พุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๖๑๐/๒๖๕.

ไปค้าขายที่เมืองต่างๆ ที่อยู่ถิ่นที่ห่างไกลได้เพื่อแลกเปลี่ยนและซื้อสินค้ากัน เช่นครั้งหนึ่ง ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีบรรพทุกสินค้าใส่เกวียน ๕๐๐ เล่ม แล้วนำกองเกวียนเดินทางออกจากพระนครสาวัตถิเดินทางไปค้าขายที่พระนครราชคฤห์โดยได้ไปพักที่นิเวศน์ของท่านราชคฤห์เศรษฐีเกิดความประหลาดใจปกติท่านราชคฤห์เศรษฐีจะมาสนทนาปราศรัยด้วยแต่ครั้งนี้ท่านไม่ว่างเพราะท่านเศรษฐีได้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นประมุขเพื่อเสด็จมาเสวยภัตตาหารในวันพรุ่งนี้ จึงไม่มีเวลาสนทนาปราศรัยด้วย เป็นเหตุให้อนาถปิณฑิกเศรษฐีได้พบกับพระพุทธเจ้าและเกิดความเลื่อมใสนับแต่นั้นมา^{๕๒} กองเกวียนที่เดินทางข้ามแดนนั้นจากตะวันออกไปทางตะวันตกและบางครั้งก็ข้ามทะเลทรายซึ่งกินเวลาดังหลายวัน หลายคืน ต้องมีผู้นำทางบกเป็นผู้นำกลางวันทะเลทรายร้อนจัด ต้องหยุดพักตกเวลาค่ำเมื่ออากาศเย็นลงแล้ว ถลนियามกะ^{๕๓} นำทางไปในเวลากลางคืนโดยอาศัยดวงดาวเป็นเครื่องนำ ทางในทะเลทรายนั้นประกอบด้วยอันตรายนานาประการ เช่นมีอากาศแห้งแล้ง กันดารน้ำ เต็มไปด้วยสัตว์ร้าย มีโจร และมียักษ์หรือมนุษย์ที่คอยจับกินเป็นอาหาร กองเกวียนเช่นนี้อาจมาจากนครพาราณสีซึ่งเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรมในสมัยต้นพุทธกาล และเดินทางข้ามทะเลทรายแห่งแคว้นราชปุตนาะไปทางตะวันตก เข้าสู่เมืองท่าต่างๆ ในแคว้นภูกัจจะซึ่งในบัดนี้เรียกว่า Broach และริมชายทะเลแห่งแคว้นโสฬีระ (Sophir หรือ Ophir) ซึ่งมีเมืองหลวงชื่อว่า โรฐะ หรือ โรฐะ ต่อไปทางตะวันตกของเมืองท่าเหล่านี้ ได้มีการค้าขายติดต่อกับกรุง เบบิลอน ซึ่งเรียกว่า “พาเวรุ”^{๕๔} มีพ่อค้าที่ทำการค้าขายทางทะเลแล่นเรือไป บางครั้งเรือจมลงในท้องทะเลต้องสูญสิ้นทรัพย์ขาดทุนก็มี^{๕๕} ข้อความใน มโนรถปรัณณีกถาว่าถึง พระพาหิยทารุจิรียเถระในครั้งก่อนบวชเป็นพระภิกษุ คิดว่าจะประกอบอาชีพทางค้าขายจึงเดินทางโดยเรือจะไปค้าขายที่สุวรรณภูมิ แต่เรือได้อัปปางลง พระพาหิยทารุจิรียเถระต้องเกาะขอนไม้ขอนหนึ่งไว้ตลอด ๘ วัน จนในที่สุดสามารถขึ้นท่าเรือซื้ออุปการะได้^{๕๖}

^{๕๒} จำเนียร ทรงฤกษ์, ชีวประวัติพุทธอุบาสก (สมัยพุทธกาล), (กรุงเทพฯ : มุลนิธิพูนวล แม่ฟ้า ทรงฤกษ์, ๒๕๕๒), หน้า ๙.

^{๕๓} ผู้นำทางบก, Mrs.Rhys Davids, Economic Conditions according to early Buddhist Literature ภาวะเศรษฐกิจสมัยพุทธกาล หน้า ๖๓-๖๔

^{๕๔} Mrs.Rhys Davids. Economic Conditions according to early Buddhist Literature ภาวะเศรษฐกิจสมัยพุทธกาล, หน้า ๕๔-๕๕.

^{๕๕} พ.ชา.อสีติ.(ไทย) ๒๘/๒๕๔/๑๒๕.

^{๕๖} อญ.เอกก.อ.(ไทย) ๑/๔๓๑.

กล่าวโดยสรุป การค้าขายในสมัยพุทธกาลเป็นการค้าขายสินค้าที่เป็นผลผลิตเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากสังคมสมัยนั้นเป็นสังคมเกษตรกรรม มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากัน และมีพ่อค้าที่ต้องบรรทุกสินค้าโดยทางเกวียนและทางเรือ เดินทางไปมาค้าขายจั่วหัวหนึ่งไปยังอีกหัวหนึ่งในชมพูทวีปซึ่งยังไม่มีถนน ต้องนอนพักแรมและเสี่ยงภัยจากโจรปล้น เนื่องจากพ่อค้ามีทรัพย์มาก จึงเป็นการยากลำบากอย่างยิ่งในการเดินทางค้าขาย เรื่องราวขอพ่อค้านี้นับว่ามีความสำคัญไม่น้อย ในฐานะเป็นเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องพระพุทธศาสนาที่ถูกจารึกไว้ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท หลักคำสอนของพระพุทธองค์เกี่ยวกับการค้าขายจึงมีคุณค่ามากที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติตามประสบความสำเร็จในอาชีพอย่างยั่งยืน

๒.๑.๔ ประเภทของสินค้า

ในสมัยพุทธกาลการค้าขายยังไม่เจริญ สินค้าที่ประชาชนซื้อขายนั้นส่วนมากเป็นสินค้าพื้นบ้านที่เลี้ยงชีวิตของผู้คน ผู้วิจัยได้พบสินค้าที่ปรากฏในคัมภีร์ โดยแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภทของสินค้าได้แก่ (๑) สินค้าประเภทอุปโภคบริโภคทั่วไป (๒) สินค้าประเภทอสังหาริมทรัพย์ และ (๓) สินค้าประเภทบริการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก) สินค้าประเภทอุปโภคบริโภคทั่วไป

สินค้าอุปโภคบริโภคทั่ว ๆ ไป เป็นสินค้าส่วนใหญ่ที่พบว่าการซื้อขายกันอยู่มาแล้วตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล เป็นสินค้าที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นอุปโภค หรือบริโภคก็ตามที เช่นการซื้อขายเนื้อสัตว์ เนื้อปลา เนื้อหมู น้ำมันและเนยใส ฯลฯ

เนื้อสัตว์ มีเรื่องราวว่า ในสมัยหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งมีความต้องการจะได้น้ำดื่มเนื้อ จึงกล่าวกะอุบาลีกาสุปียาผู้มีศรัทธาทั้งเป็นทายิกา เป็นกบปียการิกะ เป็นผู้บำรุงพระสงฆ์ในพาราณสี และปวารณาตนไว้กับพระภิกษุทั้งหลายว่าประสงค์สิ่งใดจง: ออก นางได้ฟังดังนั้นจึงกล่าวว่า “พระคุณเจ้า ดิฉันจะนำมาถวายเป็นพิเศษ” แล้วกลับไปบ้านสั่งคนรับใช้ว่า “เจ้าจงไปหาซื้อเนื้อสัตว์ที่มีขายมา”^{๕๗}

^{๕๗} ดูรายละเอียดใน วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๔๐/๔๑. คนรับใช้ไม่สามารถหาเนื้อสัตว์มาได้ นางสุปียาจึงใช้มิดีเจื่อนน่องตนเองแล้วส่งให้นำไปปรุงถวายภิกษุรูปนั้น ส่วนนางได้นอนทรุดบนที่นอนได้รับทุกขเวทนาอันแรง

เนื้อปลาและเนื้อหมู การซื้อขายเนื้อปลา มีตัวอย่างปรากฏในชุดทกนิกาย มัจจุททานชาดก ดังนี้คือ สมัยหนึ่ง กฎมพีโพธิสัตว์ตรวจดูห่อทรัพย์แล้วจำตราของตนได้ จึงกล่าวว่า “ปลาทั้งหลายมีราคาเกินกว่า ๑,๐๐๐ กหาปณะ กับ ๗ มาสก. . . สำหรับข้าพเจ้ามีเงินอยู่ ๗ มาสก ก็ซื้อปลาพวงนั้นได้”^{๕๘} นอกจากนั้น หลักฐานเรื่องการค้าขายเนื้อหมู ปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎก มหาวรรคว่า “. . . ภิกษุหนึ่งเดินไปที่ร้านขายหมู”^{๕๙}

น้ำมันและเนยใส การซื้อขายน้ำมันและเนยใส มีหลักฐานปรากฏในพระวินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังค์ เรื่องการเปลี่ยนคืนสินค้ากันระหว่างผู้ซื้อ และผู้ขาย ดังเรื่องราวของภิกษุณีฤๅลลันทาสั่งให้นางสิกขมานานำเอาน้ำมันที่ซื้อมาแล้ว กลับไปเปลี่ยนเป็นเนยใสมาแทน เมื่อนางสิกขมานานั้นกลับไปหาเจ้าของร้านค้าคนนั้นถึงที่ร้าน ครั้นถึงแล้วได้กล่าวกับเจ้าของร้านค้านั้นดังนี้ว่า “แม่เจ้าไม่ต้องการน้ำมัน แต่ต้องการเนยใส โปรดรับน้ำมันของท่านคืนไป โปรดให้เนยใสแก่ดิฉัน”^{๖๐} เจ้าของร้านจึงตอบว่า “แม่เจ้า ถ้าเรารับของที่ขายไปกลับคืนอีก เมื่อไรเราจึงจะขายสินค้าได้ ท่านซื้อน้ำมันตามราคาน้ำมันไปแล้ว ท่านจะเอาเนยใสก็จงนำเงินค่าเนยใสมา”^{๖๑}

ข้าวสาคู น้ำส้มสายชู และต้นทองหลาง สินค้าเหล่านี้ปรากฏอยู่ในชุดทกนิกาย อมราเทวีปัญหชาดก พระนางอมราเทวีบอกใ้ทางไปบ้านแก่พระโพธิสัตว์มโหสถบัณฑิตว่า “ร้าน

กล้า นอนจับไข้อยู่ เรื่องราวนี้ทราบถึงพระพุทธองค์ จึงทรงบัญญัติสิกขาบทว่าด้วยการห้ามมิให้ ภิกษุฉันเนื้อมนุษย์ และได้ทรงประทานพรแก่นางสุปียาวว่า ขอนางจงหายโรค เป็นปกติสุขเกิด ในขณะนั้นเอง ขาของนางก็เป็นปกติตามเดิมด้วยพุทธานุภาพ.

^{๕๗} พุ.ชา.ติก.(ไทย) ๒๗/๑๑๒/๑๔๕.

^{๕๘} วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๖๔/๔๙.

^{๕๙} วิ.ภิกขุณี.(ไทย) ๓/๗๕๓/๙๔

^{๕๙} วิ.ภิกขุณี.(ไทย) ๓/๗๕๓/๙๔

^{๕๗} พุ.ชา.เอกก.(ไทย) ๒๗/๑๑๒/๔๖

^{๕๗} พุ.ชา.ติก.(ไทย) ๒๗/๑๑๒/๑๔๕.

^{๕๘} พุ.ชา.ติก.(ไทย) ๒๗/๑๑๒/๑๔๕.

^{๕๙} วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๖๔/๔๙.

^{๖๐} วิ.ภิกขุณี.(ไทย) ๓/๗๕๓/๙๔

^{๖๑} วิ.ภิกขุณี.(ไทย) ๓/๗๕๓/๙๔

ขายข้าวสัตตุ ร้านขายน้ำส้มสายชู และต้นทองหลางใบซ้อนที่มีดอกบานสะพรั่งมีอยู่ ณ ที่ใด ท่าน
จงไป ณ ที่นั้น”^{๖๒}

ผลมะม่วง ผลหว่า สมอพิเภก ขนุนสำปะลอ ไม้ชำระฟัน ผลมะตูม พุทรา ลูก
เกต อ้อยลำ น้ำอ้อยยบ กล้องสุบยาเส้น น้ำผึ้ง และยาหยอดตา การค้าขายสินค้าอุปโภค
และบริโภคนี้ ปรากฏว่ามีวรรณพราหมณ์เป็นพวกค้าขายด้วยว่า “. . .พราหมณ์อีกพวกหนึ่งยอม
กล้า นอนจับไข้อยู่ เรื่องราวนี้ทราบถึงพระพุทธรองค์ จึงทรงบัญญัติสิกขาบทว่าด้วยการห้ามมิให้
ภิกษุฉันเนื้อมนุษย์ และได้ทรงประทานพรแก่นางสุปิยาว่า ขอนางจงหายโรค เป็ กติสุขเกิด
ในขณะนั้นเอง ขาของนางก็เป็นปกติตามเดิมด้วยพุทธานุภา’ .ค้าขายผลสมอ มะขามป้อม ผล
มะม่วง ผลหว่า สมอพิเภก ขนุนสำปะลอ ไม้ชำระฟัน ผลมะตูม และพุทรา”^{๖๓} ลูกเกต อ้อยลำ
น้ำอ้อยยบ กล้องสุบยาเส้น น้ำผึ้ง และยาหยอดตา. . .”^{๖๔}

พุทรา ในอุททกนิกาย สุธาตาชาดก พระราชาทางกริว และตรัสสั่งดังนี้ว่า “พวกท่านจงนำ
หญิงนี้ (พระนางสุธาตาเทวี) กลับไปในสถานที่ที่หล่อนเก็บพุทราขาย”^{๖๕}

อัญมณี บุรุษคนหนึ่งนำแก้วมณีราคาแพงเดินทางไกลไปกับภิกษุรูปหนึ่งครั้งเห็นด่าน
ภาษี ทำลวงว่าเป็นไข้แล้วมอบห่อของของตนให้ภิกษุถือไป^{๖๕}

ข) สินค้าประเภทอสังหาริมทรัพย์

ที่ดิน สินค้าประเภทอสังหาริมทรัพย์หรือสินค้าประเภทที่ดินนั้น มีการซื้อขายกันมา
ตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้วเช่นเดียวกัน ดังที่ปรากฏในอุททกนิกาย อปทานดังนี้ว่า “อารามชื่อโสภณะ
ข้าพระองค์จ่ายทรัพย์หนึ่งแสนซื้อได้สร้างจนเสร็จเรียบร้อยแล้วด้วยทรัพย์จำนวนเท่านั้นเช่นกัน ข้า
แต่พระมุนี ขอพระองค์ทรงรับเถิด”^{๖๖} และอนาถปิณฑิกเศรษฐีขอซื้อที่ดินจากเจ้าชายเชตราชกุมาร
เพื่อสร้างวัดเชตวันาราม^{๖๗}

^{๖๒} พุ.ชา.เอกก.(ไทย) ๒๗/๑๑๒/๔๖

^{๖๓} พุ.ชา.ปกิณฺณก.(ไทย) ๒๗/๒๔๒/๔๖๑

^{๖๔} พุ.ชา.ปกิณฺณก.(ไทย) ๒๗/๒๔๓/๔๖๑

^{๖๕} วิ.มหา(ไทย) ๑/๑๕๑-๑๕๒/๑๑๙

^{๖๖} วิ.จุ.๗/๓๐๗/๑๑๒, พุ.อป.(ไทย) ๓๒/๔๗๒/๗๒.

^{๖๗} วิ.จุ.(ไทย) ๗/ ๓๐๗/๑๑๘

ค) สินค้าประเภทบริการ รับใช้บริการ

ช่างตัดผม^{๖๘}

หาบน้ำขาย^{๖๙}

พ่อครัว ช่างดอกไม้ ช่างย้อม ช่างหูก ช่างจักสาน^{๗๐}

๒.๑.๕ สาเหตุหรือจุดเริ่มต้นของการค้าขาย

การค้าขายและการแลกเปลี่ยนสินค้าทั่วไป เกิดขึ้นเนื่องจากบุคคลแต่ละบุคคลหรือกลุ่มชนแต่ละกลุ่มชนไม่สามารถจะผลิตสินค้าต่างๆที่ตนเองต้องการได้ บางสิ่งบางอย่างผลิตเกิดความต้องการ แต่บางสิ่งที่ไม่ต้องการ ไม่สามารถผลิตเองได้หรือผลิตได้แต่ไม่เพียงพอ จึงมีการค้าขายแลกเปลี่ยนกันเกิดขึ้น การค้าขายและการจัดเก็บภาษี เป็นของคู่กันมาแต่สมัยโบราณ ระบบภาษี ในด้านหนึ่งนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์ออกแบบมา เพื่อสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม ภาษีสามารถช่วยลดความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นทางสังคมได้ นอกจากนี้รายได้จากภาษียังสามารถนำมาสร้างประโยชน์สาธารณะได้ในหลายประการ ในรูปแบบของสวัสดิการสังคมต่างๆ และยังนำไปสร้างความมั่นคงให้กับรัฐ แต่ทั้งนี้สังคมแต่ละแห่งก็มีโครงสร้างภาษีที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นกับแนวคิดที่แต่ละสังคมยึดถือเป็นแนวทางในการจัดเก็บภาษี ในสมัยพุทธกาลยังไม่มี ความเจริญ ประชาชนส่วนใหญ่อยู่กันอย่างเรียบง่ายมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันเอง ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ผลผลิตที่เหลือก็นำไปขาย จะมีพ่อค้าคนกลางคอยรับซื้อตามหมู่บ้าน ในขณะที่เดียวกันจะนำสินค้าจากถิ่นอื่นเข้ามาจำหน่ายด้วย การคมนาคมยังไม่สะดวก ต้องใช้เกวียนเป็นยานพาหนะ เดินทางพร้อมกันเป็นกองคาราวานเนื่องจากมีโจรผู้ร้ายชุกชุม หยุดพักแรมตามสถานที่ต่างๆไปจนถึงปลายทาง เมื่อมีการค้าจากถิ่นหนึ่งไปสู่ถิ่นหนึ่ง เจ้าของแคว่นก็จะตั้งด่านเพื่อจัดเก็บภาษีสำหรับนำสินค้าเข้ามาขายในแคว่นของตน เพื่อเป็นรายได้นำเงินมาใช้จ่ายพัฒนาแคว่นของตน การเรียกเก็บภาษีแล้วแต่กษัตริย์ของแคว่นนั้นเป็นผู้กำหนด ซึ่งเป็นร่องรอยอารยธรรมของชาวชมพูทวีปที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท จะเห็นได้ว่าชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนอยู่อย่างเรียบง่ายโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ อยู่อย่างมี

^{๖๘} ชุ.เปต.(ไทย) ๒๖/๖๔๔-๖๔๙/๒๗๔

^{๖๙} ชุ.อป.(ไทย) ๓๓/๑๑๖/๓๔๓

^{๗๐} ที.สี.(ไทย) ๙/๑๔๒/๖๐

ความสุข บทบาทของพุทธศาสนาที่มีต่อ อุบาสก อุบาสิกา พ่อค้า กษัตริย์ เป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันตลอดเวลาที่มีความเจริญสูงสุดดังที่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทได้บันทึกไว้

๒.๑.๖ คุณสมบัติที่ดีของพ่อค้าและภิกษุ

ในพระไตรปิฎกมีข้อความว่า “ภิกษุทั้งหลาย พ่อค้าประกอบด้วยองค์ ๓ ประการ ไม่อาจได้โภคทรัพย์ที่ยังไม่ได้ หรือทำโภคทรัพย์ที่ได้แล้วให้เพิ่มพูนมากขึ้น องค์ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ พ่อค้าในโลกนี้

- ๑.เวลาเช้าไม่ตั้งใจจัดแจงการงานให้ดี
- ๒.เวลาเที่ยงไม่ตั้งใจจัดแจงการงานให้ดี
- ๓.เวลาเย็นไม่ตั้งใจจัดแจงการงานให้ดี

พ่อค้าประกอบด้วยองค์ ๓ ประการนี้แล ไม่อาจได้โภคทรัพย์ที่ยังไม่ได้หรือ

ทำโภคทรัพย์ที่ได้แล้วให้เพิ่มพูนมากขึ้น ฉะนั้น

ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ก็ฉนั้นเหมือนกันแล ไม่อาจบรรลุกุศลธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ หรือทำกุศลธรรมที่ได้บรรลุแล้วให้เจริญมากขึ้น

ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

- ๑.เวลาเช้าไม่ตั้งใจเข้าสมาธิ
- ๒.เวลาเที่ยงไม่ตั้งใจเข้าสมาธิ
- ๓.เวลาเย็นไม่ตั้งใจเข้าสมาธิ

ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แล ไม่อาจบรรลุกุศลธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ

หรือทำกุศลธรรมที่ได้บรรลุแล้วให้เจริญมากขึ้น

พ่อค้าประกอบด้วยองค์ ๓ ประการ อาจได้โภคทรัพย์ที่ยังไม่ได้หรือทำโภคทรัพย์ที่ได้แล้วให้เพิ่มพูนมากขึ้น องค์ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือพ่อค้าในโลกนี้

- ๑.เวลาเช้าตั้งใจจัดแจงการงานดี
- ๒.เวลาเที่ยงตั้งใจจัดแจงการงานดี
- ๓.เวลาเย็นตั้งใจจัดแจงการงานดี

พ่อค้าประกอบด้วยองค์ ๓ ประการนี้แลอาจได้โภคทรัพย์ที่ยังไม่ได้หรือทำโภคทรัพย์ที่ได้แล้วให้เพิ่มพูนมากขึ้น ฉะนั้น ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๓ ก็ฉนั้นเหมือนกันแล คือ

- ๑.เวลาเช้าตั้งใจเข้าสมาธิ
- ๒.เวลาเที่ยงตั้งใจเข้าสมาธิ

๓. เวลาเย็นตั้งใจเข้าสมาธิ

ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๓ นี้สมควรบรรลุกุศลธรรมที่ยังไม่บรรลุ หรือเพื่อทำกุศลธรรมที่ได้บรรลุแล้วให้เจริญมากขึ้น^{๗๐}

๒.๑.๗ ว่าด้วยคุณสมบัติของพ่อค้า

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงคุณสมบัติของพ่อค้าและภิกษุในลักษณะเดียวกัน ต่างกันโดยที่ของพ่อค้ามุ่งความเจริญร่ำรวย ส่วนภิกษุมุ่งบรรลุธรรม เมื่อบุคคลทั้งสองกลุ่มนี้มีคุณสมบัติเหมือนกันจะประสบผลที่ดีที่สุด ดังข้อความในพระไตรปิฎกว่า “ภิกษุทั้งหลาย พ่อค้าประกอบด้วยองค์ ๓ ประการ ไม่นานนักก็ถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ไพศาลในโภคทรัพย์องค์ ๓ ประการ อะไรบ้างคือพ่อค้าในโลกนี้

๑.มีตาดี

๒.มีธุรกิจดี

๓.เพียบพร้อมด้วยที่พักพิงอาศัย

ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้างคือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑.มีตาดี

๒.มีธุระดี

๓.เพียบพร้อมด้วยที่พักพิงอาศัย

ภิกษุเชื่อว่ามีตาดี เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า“นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัยนี้ ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา”ภิกษุเชื่อว่ามีตาดีเป็นอย่างไรแลภิกษุเชื่อว่ามีธุระดีเป็นอย่างไร คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ปรารถนาความเพียรเพื่อละอกุศลธรรมเพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย ภิกษุเชื่อว่ามีธุระดี เป็นอย่างไรแล

ภิกษุเชื่อว่าเพียบพร้อมด้วยที่พักพิงอาศัย เป็นอย่างไรคือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เข้าไปหาภิกษุผู้เป็นพหูสูต ผู้เรียนจบคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ตามเวลาสมควร สอบสวนได้ถามว่า “พุทธพจน์นี้เป็นอย่างไร เนื้อความแห่งพุทธพจน์นี้เป็นอย่างไร”ท่านผู้คงแก่เรียนเหล่านั้นย่อมเปิดเผยธรรมที่ยังไม่ได้เปิดเผย ทำให้ง่ายซึ่งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้ง่าย และบรรเทาความสงสัยใน

^{๗๐} อ.ทุก.(ไทย) ๒๐/๑๙/๑๖๔.

ธรรมที่น่าสงสัยหลายอย่าง ภิกษุเชื่อว่าเพียบพร้อมด้วยที่พักพิงอาศัย เป็นอย่างนี้แล ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แล ไม่นานนักก็บรรลุความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ไพบลฺยในกุศลธรรม^{๗๒}

พระพุทธเจ้าได้ให้โอวาทแก่พระภิกษุเพื่อให้เห็นภาพในการแสดงธรรมเปรียบเทียบ พ่อค้าที่จะประสบผลสำเร็จได้จะด้อย ประกอบด้วยองค์ ๓ ประการนี้ ไม่นานนักก็ถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ไพบลฺยในโภคทรัพย์ ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ไม่นานนักก็บรรลุความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ไพบลฺยในกุศลธรรม

๒.๑.๘ อุปมาการค้าขายกับอุจเฉทวาทะ

พระพุทธเจ้าตรัสถึงบุคคลที่มีอุจเฉทวาทะ ดังข้อความว่า “ ภิกษุทั้งหลาย ในอุจเฉทวาท เหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความไม่เกิดขึ้นของสัตว์ที่มีอยู่ ในอุจเฉทวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์ผู้มีอุจเฉทวาทะพวกหนึ่งคัดค้าน สมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอดีตที่มีสัญญาว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วเหล่านั้น คัดค้านแม้สมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอดีตที่ไม่มีสัญญายั่งยืนหลังจากตายแล้ว เหล่านั้น คัดค้านแม้สมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอดีตที่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญา ก็มิใช่ว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้ว เหล่านั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะสมณพราหมณ์เหล่านี้แม้ทั้งหมด ย่อมถือการเวียนว่ายในชาติหน้า กล่าวยืนยันความหวังอย่างเดียวกันว่า ‘เราละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นเช่นนั้น เราละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นเช่นนั้น’ พ่อค้าไปค้าขายย่อมมีความหวังอย่างนี้ว่า ‘เราจักมีกำไรจากการค้าเท่านั้น เพราะการค้าขายเที่ยวนี้ เราจักได้กำไรเท่านั้น’ ฉนใด สมณพราหมณ์เหล่านี้ก็ฉนนั้น เหมือนกันเห็นจะหวังกำไรกลับคืนเหมือนพ่อค้าว่า ‘เราละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นเช่นนั้น เราละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นเช่นนั้น’ ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ปฏิญญินั้นเป็นอย่างดี^{๗๓}

พระพุทธเจ้าเปรียบพ่อค้าเวียนเหมือนกับชีวิตมนุษย์ต้องเผชิญกับอันตรายมากมาย ในการเวียนว่ายตายเกิด เนื่องเพราะการเดินทางไกลในสังสาร ส่วนมากมักจะพลัดตกไปสู่อบายภูมิทั้ง ๔ ด้วยอำนาจกิเลส ดังนั้น การเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของพระพุทธเจ้าจึงเป็นสิ่งที่ป็นอุทาหรณ์

๒.๑.๙ อุปมาการค้าขายเหมือนการบรรพชา

^{๗๒} อ.ท.ก.(ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๕.

^{๗๓} ม.ญ.(ไทย) ๑๔/๒๕/๓๔-๓๕.

ในสุกสูตรได้กล่าวถึง สุกมาณพหุลถามพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับเรื่องที่พราหมณ์ทั้งหลายพากันกล่าวว่า”ฐานะแห่งการงานของฆราวาสมีความต้องการมาก มีกิจมาก มีเรื่องมาก มีความเพียรมาก มีผลมาก ฐานะแห่งการงานฝ่ายบรรพชิตมีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีเรื่องน้อย มีความเพียรน้อย และมีผลน้อย”^{๗๔} พระพุทธเจ้าแยกกล่าวไม่ได้กล่าวรวม ผู้วิจัยจะยกมาเฉพาะที่เกี่ยวกับการค้าขาย ดังนี้ “ฐานะแห่งการงานที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีเรื่องน้อย มีความเพียรน้อย เมื่อถึงพร้อมย่อมมีผลมาก คือ ฐานะแห่งการงาน คือการค้าขายนั้นแหละ ที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีเรื่องน้อย มีความเพียรน้อย เมื่อถึงพร้อมย่อมมีผลมาก ฐานะแห่งการงานคือการค้าขายที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีเรื่องน้อย มีความเพียรน้อย เมื่อวิปัติยอมมีผลน้อยแม้ฉันใด ฐานะแห่งการงานฝ่ายบรรพชิตที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีเรื่องน้อย มีความเพียรน้อย ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อวิปัติยอมมีผลน้อย ฐานะแห่งการงานคือการค้าขายนั้นแหละที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีเรื่องน้อย มีความเพียรน้อย เมื่อถึงพร้อมย่อมมีผลมากแม้ฉันใด ฐานะแห่งการงานฝ่ายบรรพชิตที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีเรื่องน้อย มีความเพียรน้อย ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อถึงพร้อมย่อมมีผลมาก”^{๗๕}

๒.๑.๑๐ พ่อค้ามีความโลภเกินประมาณ

การค้าขายไม่ควรโลภเอากำไรเกินไป ไม่ควรเอาเปรียบประชาชน ควรตั้งอยู่ในความพอดี คนโบราณได้สอนสืบๆ มาว่า “โลภมากลาภหาย”ในพระไตรปิฎกปรากฏเรื่องพ่อค้าโลภเกินประมาณจนกระทั่งเสียชีวิตกันทั้งหมด เรื่องมีอยู่ว่า “พ่อค้ามาจากรัฐต่างๆ ประชุมกันในเมืองพาราณสีได้ตั้งพ่อค้าคนหนึ่งให้เป็นหัวหน้า พวกเขาร่วมกันทรัพย์กลับไป พ่อค้าเหล่านั้นมาถึงแคว้นคันธาร ไม่มีอาหาร ไม่มีน้ำ ได้เห็นต้นไทรใหญ่มีร่มเงาเย็นสบาย น้ำรินรมย์ใจ ได้พากันเข้าไปนั่งพักที่ร่มต้นไทรนั้น พ่อค้าทั้งหลายเป็นคนโง่เขลา ถูกโมหะครอบงำ คิดร่วมกันว่าต้นไม้นี้บางทีจะมีน้ำไหลซึมอยู่พ่อค้าเหล่านั้น(ยกเว้นหัวหน้าพ่อค้า)ได้ช่วยตัดกิ่งของต้นไม้นี้ดังข้อความว่า

กิ่งด้านทิศตะวันออกให้น้ำอาบ กิ่งด้านทิศใต้ให้ข้าวและน้ำดื่ม กิ่งด้านทิศตะวันตกให้เหล่านารี ส่วนกิ่งด้านทิศเหนือให้ทรัพย์ที่นำปลื้มใจทุกอย่าง พ่อค้าวาณิชทั้งหลายต้นไทรมีความผิดอะไรหรือ ขอความเจริญจงมีแก่พวกท่านเถิด บุคคลนั้นก็ตามนอนก็ตามที่ร่มเงาต้นไม้นี้ได้ไม่ควรหกรานกิ่งต้นไม้นั้น เพราะว่าคนประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม แต่พวกพ่อค้าเหล่านั้นจำนวนมาก ไม่เชื่อฟังคำของนายกองเกรียนผู้เดียวนั้น ใช้ขวานอันคมกริบตัดต้นไทรนั้นตั้งแต่โคน

^{๗๔} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๔๖๔/๕๘๕-๕๘๖.

^{๗๕} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๔๖๔/๕๘๕-๕๘๖.

ตัน พวกนาคก็ออกมาจากตันไทรนั้นสวมเกราะ ๒๕ ตัน ถีอธนู ๓๐๐ ตัน และถีอโล่หนัง ๖,๐๐๐ ตัน พวกเจ้าจงฆ่า จมมัดพวกพ่อค้าเหล่านี้ อย่าได้ไว้ชีวิตแม้แต่คนเดียว พวกเจ้าจงทำพวกพ่อค้าเหล่านั้นทั้งหมดให้เป็นผงธุลี เว้นไว้แต่นายกองเกวียนเท่านั้น

พระพุทธเจ้าหลังจากได้ยกอุปมาแล้วพระองค์ได้ตรัสว่า

เพราะเหตุนั้นแล คนฉลาดพิจารณาเห็นประโยชน์ของตน

ไม่พึงตกไปสู่อำนาจแห่งความโลภ

พึงกำจัดใจที่เป็นศัตรูภายในเสีย

ผู้เห็นภัยรู้โทษอย่างนี้ว่า ตัณหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์

เป็นผู้ปราศจากตัณหาไม่ยึดมั่น มีสติ ดำเนินชีวิตอยู่”^{๗๖}

จากเรื่องราวดังกล่าวพ่อค้ามีความโลภไม่รู้จักประมาณ มีแต่จะนำความเดือดร้อนมาให้ พ่อค้าควรมีสติตั้งมั่น ไม่ปล่อยให้ความโลภเข้าครอบงำยอมนำประโยชน์สุขมาให้ และต้องรู้จักบุญคุณของผู้มีพระคุณ แม้แต่ต้นไม้ที่ให้ร่มเงา ก็ไม่ควรหักรานกิ่งก้านของต้นไม้ นั้น เปรียบดั่งบุคคลย่อมไม่ทำร้ายผู้เป็นมิตรหรือผู้มีพระคุณ การค้าขายมีมาทุกสมัย ในสมัยที่พระพุทธเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรชื่อของพระองค์ก็มีความหมายเกี่ยวข้องกับพ่อค้า คำว่าเวสสันดรหมายความว่าถนนแห่งพ่อค้า มีข้อความปรากฏว่า “ชื่อของเรามีได้เนื่องแต่มารดาและมิได้เกิดแต่บิดา เราเกิดที่ถนนพ่อค้า เพราะฉะนั้นเราจึงชื่อว่า เวสสันดร”^{๗๗} ในชาติที่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระโฬิสต์ร์พระองค์ทรงเคยเป็นลูกพ่อค้าและเคยเป็นพ่อค้า เช่นในชาติที่เป็นมหาชนกเป็นพ่อพระองค์ทรงเสวยพระชาติเป็นพ่อค้า^{๗๘}

๒.๑.๑๑ รูปแบบการค้าขาย

พ่อค้าในสมัยก่อนพุทธกาลหรือในสมัยพุทธกาลคือบุคคลที่จะต้องเดินทางไปค้าขายในหนทางไกลเดินทางรอนแรม พ่อค้าถือว่าเป็นบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาที่ถูกจารึกและกล่าวถึงเสมอและมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าหลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ๆ ขณะพระองค์ประทับเสวยวิมุตติสุขที่ได้ต้นราชายตนะข้อความในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึง ตปุสสะและภัลลิกะพ่อค้า ๒ พี่น้องเดินทางไกลจากอุกกกลชนบทไปเที่ยวค้าขาย ในระหว่างทางนั้นได้พบ

^{๗๖} พุ.ชา.(ไทย)๒๗/๒๐๐-๒๐๑/๔๕๒-๔๕๔.

^{๗๗} พุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๑๖๖๗/๔๔๙.

^{๗๘} พุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๑๒๓/๒๐๒.

พระพุทธเจ้าและภรรยาชาวสัตตมุตตมุตตก่อน ได้ปฏิญาณตนเป็นอุบาสกที่ถึงพระพุทธเจ้าและพระธรรมเป็นสรณะ^{๗๙} ถือได้ว่าพ่อค้าเป็นบุคคลกลุ่มแรกที่มีโอกาสถวายอาหารแด่พระพุทธเจ้า บุคคลที่ได้เดินทางไกลเป็นประจำคือบุคคลที่มีอาชีพค้าขาย ได้ประสบการณ์ในชีวิต เปรียบเสมือนผู้นำข่าวสารต่างๆ ที่เกี่ยวกับเมืองนั้นๆ ไปบอกอีกเมืองที่ตนเดินทางไปค้าขายดังที่พ่อค้าได้นำข่าวการเสด็จอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้ากราบทูลพระเจ้ายกปิณะว่า “พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก พระธรรม อุบัติขึ้นแล้วในโลก พระสงฆ์รัตนะอุบัติขึ้นแล้วในโลก”^{๘๐}

พระราชากับปิณะทรงดีพระทัยประทานทรัพย์ให้พ่อค้าจำนวน ๑๐๐,๐๐๐^{๘๑} พระนางอุโนชาพระมเหสีของพระเจ้ายกปิณะได้ทราบข่าวจากพ่อค้าเกี่ยวกับการอุบัติของพระพุทธ ธรรม และพระสงฆ์พระนางได้ประทานทรัพย์ ๑๒ แสน แก่พ่อค้า^{๘๒} พ่อค้ายังได้นำสัตว์หรือต้นไม้มาสู่อีกสถานที่หนึ่งๆ อีกด้วย มีข้อความปรากฏว่า “พ่อค้าชาวทักขิณบถ ได้ไปสู่ชนบทแถบตะวันออกพวกเขาได้นำแม่ไก่มาจากที่นั่น”^{๘๓} และสิ่งที่พ่อค้าทำนอกเหนือจากการค้าขายคือทำให้เศรษฐีต่างเมืองเป็นเพื่อนกันทั้งที่ไม่เคยพบหน้ากันมาก่อนโดยฝากเรื่องราวของกันและกันผ่านพ่อค้ามีข้อความปรากฏว่า “ภททตติยเศรษฐีและโฆสกเศรษฐีได้เป็นสหายที่ไม่เคยเห็นหน้ากันมาก่อน โฆสกเศรษฐีฝากเครื่องบรรณาการไปกับพ่อค้าชาวเมืองภททตติไปให้เศรษฐีภททตติยะ ส่วนภททตติยเศรษฐีได้ฝากเครื่องบรรณาการผ่านพ่อค้าที่มาจากเมืองโกสัมพีไป”^{๘๔} โฆสกเศรษฐี^{๘๕} ปฏิเสธไม่ได้ว่า การค้าขายเป็นสัญญาณบ่งบอกว่าเมืองนี้เจริญหรือไม่เจริญ

จากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องการค้าขายในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแล้วทำให้ ทราบว่าการค้าขายเป็นเรื่องสำคัญเพราะเกี่ยวกับปากท้องของชาวเมืองแต่ละเมือง เมืองไหนมีการค้าขาย เมืองนั้นจะมีผู้คนหลังไหลไปเที่ยวจับจ่ายซื้อของ เลือกร้านค้า เพื่อเป็นเครื่องอุปโภคบริโภคมีข้อความปรากฏเกี่ยวกับเมืองปาฏลีบุตรพระพุทธเจ้าตรัสถึง “อานนท ที่นี้จักเป็นที่อยู่อันประเสริฐ เป็นทางค้าขาย เป็นนครอันเลิศชื่อว่า ปาฏลีบุตร เป็นที่แก้ห่อภณทะ”^{๘๖} รูปแบบการค้า

^{๗๙} วิ.มหา.(ไทย) ๔/๖/๙.

^{๘๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมบทภาค ๔(บาลี), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๔), หน้า ๑๓.

^{๘๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓-๑๔.

^{๘๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^{๘๓} วิ.จุ.(ไทย) ๖/๓๔/๖๗.

^{๘๔} มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมบทภาค ๒, (ภาษาบาลี), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕) หน้า ๒๗.

^{๘๕} ที.มหา.(ไทย) ๑๐/๑๕๒/๙๖.

ขายในสมัยพุทธกาลเป็นรูปแบบการนำสินค้าขึ้นเกวียนบรรทุกสินค้าไปค้าขายต่างเมือง กล่าวไว้ว่าไปเป็นกองคาราวานสินค้า เป็นการขายโดยผ่านพ่อค้าคนกลางคือพ่อค้าที่ไปทางเหนือหลักฐานในธรรมบทบันทึกว่า “โดยสมัยนั้นพ่อค้าขนส่งของ(ภัณฑะ)ขึ้นเกวียนจำนวน ๕๐๐ เล่ม”^{๖๖} การค้าขายทางเกวียนต้องใช้ผู้คนมากพอสมควร และในกองเกวียนของพ่อค้าบางครั้งปรากฏว่ามีภิกษุเดินทางไปกับกองเกวียนด้วยจะไม่ลำบากเรื่องอาหารบิณฑบาตร ภิกษุจึงมักเดินทางพร้อมพ่อค้า มีหลักฐานเกี่ยวกับพ่อค้าใหญ่ ที่เดินทางไปค้าขายต่างเมืองซึ่งทราบข่าวจากลูกน้องว่ามีโจรคอยดักปล้นสินค้าอยู่ปลายดงอันเป็นเส้นทางที่พ่อค้าจะผ่า ^{๖๗} บุคคลที่จะเป็นพ่อค้าได้ต้องเป็นผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาดในการเคลื่อนขนวนสินค้า เมืองไหนมีภัยต่างๆ เช่นโจรภัย พ่อค้าจะไม่ไปค้าขาย เป็นความเสี่ยงต่อการถูกปล้น ในยามที่ภิกษุเดินทางไกล ช่วงเช้าออกบิณฑบาตรแล้วไม่ได้อาหารบริโภค พ่อค้าได้จัดแจกอาหารถวายดังข้อความปรากฏว่า “เมืองเวรัญชาได้เป็นเมืองข้าวแพงแล้ว ภิกษุเข้าไปบิณฑบาตรตลอดเมืองเวรัญชาทั้งภายในและภายนอก บิณฑบาตรจึงลำบากมาก พวกพ่อค้ามาจัดแจงภิกษามีข้าวแดงแล่งหนึ่งๆถวายภิกษุเหล่านั้น”^{๖๘} การค้าขายโดยภาพรวมในคัมภีร์พบว่า พ่อค้าจะต้องมีเกวียนเป็นของตัวเองหลายเล่มนอกจากนั้นจะต้องมีโค หลายตัวไว้สำหรับคอยลากเกวียนที่บรรทุกสินค้า สินค้าที่ขายส่วนมากเป็น จำพวกเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย นอกจากนั้นมีสินค้าข้าวสาร ถั่วเขียว ถั่วเหลืองดังมีข้อความว่า “ครั้งนั้นเศรษฐีเห็นอุปาสกที่ร้านตลาดของตนชลช เศรษฐีได้ให้ข้าวสาร ถั่วเขียวและถั่วเหลืองด้วยนิ้วมือ ๓ นิ้ว”^{๖๙} ขายผลสมอ ผลมะขามป้อม มะม่วง ชมพู เสมอภิกษุ ขนุนลำมะลอ ไม้สีฟัน มะตูม พุทรา ผลเกด อ้อย งบน้ำอ้อย เครื่องบอกคว้น น้ำผึ้ง ยาหยอดตา^{๗๐} ผลไม้ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกถือว่าเป็นผลไม้ท้องถิ่นที่เกิดตามฤดูกาล นอกจากนั้นมีสินค้าที่เกี่ยวกับผ้าขนานชนิด

^{๖๖} มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย,ธรรมบทภาค ๕,(ภาษาบาลี),(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย,๒๕๓๒)หน้า ๑๙.

^{๖๗} ดูรายละเอียดใน ธรรมบทภาค ๕,(ภาษาบาลี), (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย,๒๕๓๒).

^{๖๘} มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย,ธรรมบทภาค ๕ (ภาษาบาลี),(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย,๒๕๓๒), หน้า ๔๔.

^{๖๙} มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย,ธรรมบทภาค ๕ (ภาษาบาลี),(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย,๒๕๓๒),หน้า ๑๗.

^{๗๐} ชุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๒๔๓/๔๖๑.

ดังข้อความว่า “เราไม่ได้ใช้เฉพาะไม้จันทน์แคว้นกาสิ(พาราณสี)เท่านั้น ผ้าโพกของเราก็กทำในแคว้นกาสิ เสื้อก็ทำในแคว้นกาสิ ผ้าถุงก็ทำในแคว้นกาสิ ผ้าหมวกก็ทำในแคว้นกาสิ”^{๙๑}

นอกจากนั้นยังมีรูปแบบการค้าตรง เช่น การขายเนื้อในสมัยพุทธกาลไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง คนฆ่าและคนขายเป็นคนเดียวกัน เช่นนายพรานที่ชื่อว่ากุกกุณมิตตที่มีอาชีพนายพรานและอาชีพค้าขายเนื้อในคนเดียวกัน^{๙๒} นายจุนทสุกริกเป็นพ่อค้าขายหมู เลี้ยงเอง ฆ่าเอง และขายเอง^{๙๓} กล่าวได้ว่าไม่มีพ่อค้าคนกลางคอยบวกราคาเพิ่ม สำหรับประชาชนนั้นเข้าถึงสินค้าโดยตรง พ่อค้าขายได้ราคาเต็มเม็ดเต็มหน่วย เป็นการค้าอย่างเสรีไม่มีการได้เปรียบหรือเสียเปรียบ นอกจากนี้ยังมีการค้าแบบแลกเปลี่ยนสิ่งของมีข้อความในอรรถกถาว่า “ทรัพย์และข้าวเปลือกที่ใช้แลกเปลี่ยนด้วยการค้าขายมีมาก”^{๙๔} ในอรรถกถาปรากฏคำอธิบายเกี่ยวกับการไถและการค้าขายว่า “ก็บรรดาการไถและการค้าขายนี้ ในการไถ พึ่งทราบว่ามีความต้องการมาก ด้วยอำนาจการแสวงหาอุปกรณ์ตั้งแต่หางไถเป็นต้น ในการค้าขาย พึ่งทราบว่ามีความต้องการน้อย ด้วยอำนาจการรับสิ่งของตามสภาพนั่นเองแล้วแลกเปลี่ยนกัน”^{๙๕} การไถย่อมมีผลน้อย เพราะฝนไม่ตกและตกมากเกินไป เป็นต้น การค้าขายย่อมมีผลน้อยถึงการขาดทุนบ้าง เพราะความไม่ฉลาด เป็นต้น ในแก้วมณีและทองคำเป็นต้น โดยเหตุตรงกันข้าม กิจทั้ง ๒ นั้น เมื่อถึงพร้อม ย่อมมีผลมาก”^{๙๖} การค้าขายเมื่อขายดีย่อมมีกำไรมากทำให้พ่อค้ากลายเป็นเศรษฐี แม้แต่อนาถปิณฑิกเศรษฐีผู้มีอาชีพค้าขาย หลังจากร่ำรวยมีทรัพย์สมบัติจำนวนมากแล้วได้สร้าง “พระเชตวันมหาวิหารราคา ๕๔ โกฎิ”^{๙๗} ถวายไว้ในพระพุทธศาสนาเป็นการเริ่มต้นของพ่อค้าที่สร้างวัดถวายเป็นพุทธบูชา จะเห็นได้ว่าการสร้างวัดนั้นมีส่วนจรรโลงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองมีผู้คนเข้าวัดเพื่อฟังธรรม นอกจากนั้นแล้วในสังคมปัจจุบันย่อมหนีความจริงไปไม่พ้นว่าในชนบทนั้น วัดเป็นสโมสร สมาคม หรือสังคมของมหาชน เป็นที่ที่สอนให้ประชาชนสำนึกถึงสังคมนิยม อันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

^{๙๑} อ.ทูก.(ไทย) ๒๐/๓๙/๑๙๙.

^{๙๒} มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมบท ภาค ๕,ภาษาบาลี,(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย,๒๕๓๒),หน้า ๒๒)

^{๙๓} มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย,ธรรมบทภาค ๑,ภาษาบาลี,(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๓๕),หน้า ๑๑๖-๑๑๗.

^{๙๔} วิ.อ.(ไทย) ๑/๓๐.

^{๙๕} ม.ม.อ. ๑/ ๔๖๓.

^{๙๖} ม.ม.อ.๑/๔๖๓.

^{๙๗} มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย,ธรรมบทภาค ๑,ภาษาบาลี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๓๕),หน้า ๕.

ต่อเขาในอนาคต วันสำคัญทางศาสนาได้ดึงดูดประชาชนมารวมกลุ่มกัน หนุ่มได้พบสาว ลูกจ้าง พบคหบดี คหบดีพบพ่อค้า การไปวัดได้นำประโยชน์ นานาประการทางโลกมาให้ นอกเหนือจากประโยชน์ใน “ชาติหน้า” การแต่งงาน การฉลอง การโกนจุก การบวชเรียน การเกิด การตาย ประชาชน ย่อมมีความเกี่ยวข้องกับวัดและพิธีวัด แม้ทะเลาะเบาะแว้งละเมิดสิทธิ์กันพระผู้ใหญ่ยังช่วยประนอมความไม่ต้องไปโรงไปศาลได้บ้างในบางกรณี ทำให้ประชาชนหันหน้าเข้าหากันได้ ซึ่งเป็นการดียิ่งกว่าใช้ศาลสถิตยุติธรรมชี้ขาดเสียอีก ฉะนั้นจึงต้องนับว่า แม้ในสมัยปัจจุบัน สังคมไทยในชนบทซึ่งเป็นสังคมส่วนใหญ่ก็มีข้อผูกพันอยู่กับวัดและได้ประโยชน์จากวัดอยู่มาก ^{๙๘}

๒.๑.๑๒ อุปมาการสอนธรรมกับการค้าขาย

การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าเมื่อพระองค์ประสงค์ให้บุคคลผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย และเห็นเป็นรูปธรรม สามารถนำไปปฏิบัติตามได้ พระองค์ทรงยกอุปมาประกอบการแสดงธรรม ทำให้ธรรมะของพระองค์มีอรรถรส หลักฐานในพระไตรปิฎกได้บันทึกอุปมาที่พระพุทธเจ้ายกขึ้นในการแสดงธรรมนั้นมีจำนวนมาก ในอุปมาจำนวนมากนั้นผู้วิจัยไม่ยกมากกล่าวในงานวิจัยนี้ได้หมด เพราะไม่เกี่ยวกับเรื่องการค้าขาย แต่จะยกมา ๑ อุปมาที่เกี่ยวกับพ่อค้าเท่านั้น ในพระไตรปิฎกปรากฏเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระเจ้าปายาสีผู้มีทวิภูมิและวาทะว่า “โลกหน้าไม่มี เหล่าสัตว์ผู้ผิดขึ้นไม่มี ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วไม่มี” ซึ่งเป็นมิจฉาทิภูมิ พระกุมารกัสสปะได้อธิบายให้เข้าใจเกี่ยวกับโลกหน้า สัตว์ที่ผิดขึ้น วิบากกรรมในการแสดงธรรมของพระกุมารกัสสปะนั้นได้ยกอุปมาบุคคลผู้มีมิจฉาทิภูมิเหมือนพ่อค้าเกวียนที่ไม่ฉลาดยอมถึงความพินาศ พระกุมารกัสสปะยกอุปมาเกี่ยวกับพ่อค้าเกวียน ดังนี้ “อุปมามีพ่อค้า ๒ กลุ่มคือหัวหน้าพ่อค้าที่มีปัญญา และพ่อค้าที่ไม่มีปัญญา ซึ่งในระหว่างเดินทางพบกลุ่มคนที่ผิวดำนัยน์ตาแดง สะพายธนู ทัดดอกโกมุท มีเสื้อผ้าและผมเปียก ที่ลือลรมิโคลนเปื้อน จึงถามว่า น้ำ หญ้า ฟืนบริบูรณ์หรือไม่ ได้รับคำตอบเป็นที่พอใจเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ในหมู่บ้านต่างๆที่จะผ่านข้างหน้า หัวหน้าพ่อค้าจึงบอกสมาชิกให้ ทั้งฟืน ทั้งน้ำ ทั้งหญ้า เกวียนเบาเดินทางได้เร็วขึ้นต่อมาเมื่อไปถึงกลับเป็นตรงข้ามคือแห้งแล้งกันดารในที่สุดยักษ์จำนวนมากได้จับพ่อค้ากลุ่มนี้กินเป็นอาหาร พ่อค้ากลุ่ม ๒ มีปัญญาเดินทางตามมาได้สวนทางกับกลุ่มมนุษย์แปลกหน้าที่พ่อค้ากลุ่มแรกพบและได้สนทนากัน มนุษย์แปลกหน้านั้นได้บอกพ่อ ๑ เหล่านี้ให้ทั้งน้ำ ทั้งฟืน ทั้งหญ้า ทั้งข้าวของเกวียนจะได้เบาเดินทางคล่องเหมือนที่บอกกลุ่มแรก หัวหน้าพ่อค้าเป็นคนมีปัญญา ได้บอกสมาชิกว่า บุรุษเหล่านี้

^{๙๘} สมักร บวรवास, พุทธปรัชญา, มองพุทธศาสนาด้วยทรรศนะทางวิทยาศาสตร์ พิมพ์ครั้งที่ ๔

ไม่ใช่มิตร ไม่ใช่ญาติสายโลหิตพ่อค้ากลุ่มนี้ได้เดินทางผ่านหมู่บ้านต่างๆ ได้พบกับความแห้งแล้งไม่มีน้ำ หญ้า ฟ้า ปรากฏตามที่บุรุษแปลกหน้าบอกและพบเกวียนจำนวนมากจอดทิ้งตามข้างทาง และกองกระดูกของพ่อค้ากลุ่มแรก ในที่สุดพ่อค้ากลุ่มนี้รอดชีวิต^{๙๙} เป็นการเตือนสติว่าการเดินทางค้าขายในทางไกลๆ นั้นจะต้องเผชิญกับปัญหามากมาย ไม่ว่าจะเป็นอันตรายจาก อาหาร ความแห้งแล้งหรือพายุฝน รวมทั้งภัยอันตรายจากโจรที่คอยมาดักปล้นชิงสินค้า ภาระของหัวหน้าพ่อค้าเกวียนจึงต้องให้ปัญญาเป็นเครื่องชี้นำทางตัวอย่างในชาดกนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความฉลวยรอบคอบในการใช้ปัญญา สังสมประสบการณ์มาอย่างยาวนานของบุคคลผู้เป็นพ่อค้าในเรื่องของจักขุมา

๒.๒. การจัดเก็บภาษีในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

การจัดเก็บภาษีในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยนำเสนอโดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๔ ประเด็นได้แก่ ๑) ความหมายของภาษี ๒) รูปแบบการจัดเก็บภาษีในสมัยพุทธกาล ๓) ความสำคัญของการจัดเก็บภาษี ๔) เก็บภาษีต้องเป็นธรรม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ ความหมายของภาษี

ความหมายของภาษีในอรรถกถาพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์^{๑๐๐} ให้ความหมายของด้านภาษีว่า สูงกฆาฏะ ที่เป็นแดนตระบัดภาษี คำว่า สูงกฆาฏะ นั้น เป็นชื่อของด้านภาษี จริงอยู่ด้านภาษีนั่นท่านเรียกว่า สูงกฆาฏะ เพราะเหตุที่ชนทั้งหลาย เมื่อไม่ยอมให้ของควรเสียภาษี เป็นด้านภาษีนำออกไปจากที่นั่น ชื่อว่าตระบัด คือ ยังภาษีของพระราชาก็สูญหายไป สองบทว่า ตตฺรปริสตีวรา มีความว่า เข้าไปในด้านภาษีที่พระราชาทรงทำกำหนดตั้งไว้ในที่ทั้งหลาย มีเขาขาดเป็นต้นนั้น สองบทว่า ราชคฺษั ภณฺทํ ได้แก่ ภณฺทะที่ควรแก่พระราชอาธิบายว่า ภาษีมีราคา ๕ มาสก หรือเกินกว่า ๕ มาสก เป็นของที่ตนควรถวายแด่พระราชอา จากภณฺทะใด, ภณฺทะนั้น. ปาฐะว่า ราชกํ บ้าง. เนื้อความอย่างนี้เหมือนกัน. ภิกษุมีไทยจิต คือ ยังไทยจิตให้เกิดขึ้นว่า เราจะไม่ให้ภาษีแก่พระราชอาจากภณฺทะนี้ แล้วลอบคลำภณฺทะนั้น ต้องทุกกฎ, หยิบจากที่ที่วางไว้ใส่ในยาม หรือผูกติดกับขาไว้ในที่ปิดบัง ต้องถูกล้างจาย, กิริยาที่ให้เคลื่อนจากฐาน ชื่อว่ายังไม่มี เพราะเขตแห่ง

^{๙๙} ที่.มหา.๑๐/๔๓๐/๓๖๑.

^{๑๐๐} เล่ม ๑ ภาค ๒ หน้า ๑๙๕

ปาราชิกพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกำหนดด้วยด้านภาษี. ภิกษุยังทำที่ ๒ ให้ก้าวข้ามเขตกำหนดด้านภาษีไปต้องปาราชิก.

ภาษี ตามความหมาย พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง เงินที่รับหรือต้องเงินเรียกเก็บจากบุคคลเพื่อใช้จ่ายในการบริหารประเทศหรือท้องถิ่น เช่น ภาษีเงินได้ ภาษีบำรุงท้องที่ ภาษีโรงเรือนและที่ดิน ภาษีมูลค่าเพิ่ม อากร หมายถึง ค่าธรรมเนียมอย่างหนึ่งที่รัฐบาลเรียกเก็บ เช่น อากรรังนก อากรมหรศพ^{๑๐๑}

๒.๒.๒ รูปแบบการจัดเก็บภาษีในสมัยพุทธกาล

การเก็บภาษีในสมัยพุทธกาลมีจุดมุ่งหมายคือการหารายได้บำรุงราชอาณาจักร ในอรรถกถาได้กล่าวถึงความสำคัญในการเก็บภาษีของแคว้นวัชชีว่า “แคว้นวัชชีหากไม่จัดเก็บภาษี แคว้นวัชชีจะไม่มั่นคงในการปกครองแคว้นและจะทำให้แคว้นวัชชีล่มสลาย แต่ถ้าแคว้นวัชชีทำการจัดเก็บภาษีตามกฎหมายที่แคว้นกำหนดไว้ก็จะทำให้แคว้นวัชชีมีความมั่นคงและสมบูรณ์”^{๑๐๒}

รูปแบบของการเก็บภาษีในสมัยพุทธกาล

ก.รัฐบาลจัดส่งเจ้าหน้าที่ไปทำการเก็บเอง

ส่วนใหญ่จะเป็นการเรียกเก็บจากพ่อค้าที่นำสินค้าผ่านเข้ามาในเขตแคว้นนั้นตามอัตราที่กำหนดและพ่อค้าจะนำสินค้าไปขายพร้อมกับบวกราคาเพิ่มที่ได้จ่ายค่าภาษีนั่นไปฝากภาระให้แก่ผู้บริโภค ได้แก่ภาษีศุลกากร การเก็บภาษีศุลกากร รัฐบาลจะส่งเจ้าหน้าที่ไปประจำตามเขตชายแดน ตามช่องทางบกรวมตลอดลำน้ำในการจัดเก็บภาษีมีเจ้าหน้าที่จัดเก็บภาษี และเรียกสถานที่ตั้งจัดเก็บภาษีว่า ด่านศุลกากร^{๑๐๓} ในอรรถกถาพระวินัยได้อธิบายเรื่องด้านภาษีว่า “ที่ชื่อว่าด้านภาษีเพราะเป็นแดนตระบัดภาษี คำนี้เป็นชื่อด้านภาษีด่านนั้นท่านเรียกว่าด้านภาษีเพราะคนไม่เสียภาษีนำทรัพย์ที่ควรแก่ภาษีออกไปจากด้านนั้นชื่อว่าตระบัดภาษีของพระราชาคือทำภาษี

^{๑๐๑} พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒.ราชกิจจานุเบกษา ฉบับประกาศทั่วไปเล่มที่ ๑๑๙ ตอนพิเศษ ๖๖ ง. วันที่ ๑๗ กค. ๒๕๕๕ หน้า ๘๒๓

^{๑๐๒} ที่.ม.อ.(บาลี)๒/๑๓๔/๘๐-๘๑.

^{๑๐๓} สำนักกฎหมาย กรมศุลกากร, พ.ร.บ.ศุลกากร พ.ศ.๒๕๖๙, (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๔๘), หน้า ๗๐.

ของพระราชเสีหาย”^{๑๐๔}เป็นสถานที่สำหรับเจ้าพนักงานให้ไปตรวจตราคนเข้าออก สดับรับฟังข่าวเหตุการณ์บ้านเมืองตรวจดูสิ่งของที่ต้องเสียภาษี เพื่อตรวจตราคนเข้าออกด้วยส่วนใหญ่จะมีผู้คนพลุกพล่าน ในพระไตรปิฎกกล่าวว่าด่านภาษี ได้แก่ ที่ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงกำหนดเขตที่ภูเขาที่ดี ทำน้ำก็ดี ประตูเข้าหมู่บ้านก็ดี ด้วยรับสั่งว่า “จงเก็บภาษีผู้ผ่านเข้าไปที่นั่น”^{๑๐๕}จะมีนายด่านที่ได้รับแต่งตั้งจากพระราชโอรสไปคอยควบคุมการจัดเก็บภาษีแล้ว ^{๑๐๖} นค่าภาษีไปส่งท้าวพระคลัง ^{๑๐๗} ตำแหน่งนายด่านนั้นจะต้องได้รับการแต่งตั้งจากพระราชเสียก่อนและตนเองจะมีรายได้จากตำแหน่งนั้น มีหน้าที่เก็บส่วยไปส่งพระราช ^{๑๐๘} การเก็บภาษีศุลกากรนั้นเป็นการเก็บภาษี แบบตามราคา และแบบตามสภาพ การเก็บแบบตามราคานั้นจะกำหนดโดยราคาของสินค้าทั้งหมดที่ราคาว่าเป็นราคาเท่าไรแล้วเรียกเก็บภาษีจากราคาของสินค้านั้นเป็นร้อยละ ๑๐ หรือร้อยละ ๒๐ แล้วแต่กรณี ในคัมภีร์มนุสธรรมศาสตร์ ได้บันทึกถึงการจัดเก็บภาษีเป็นจำนวนชักสิ่งของคือ ชัก ๑ ใน ๒๐ จากสินค้าพื้นเมืองที่นำเข้ามาขายในนคร และชัก ๑ ใน ๑๐ พร้อมทั้งชัก “ตัวอย่าง” ไว้ด้วยจากสินค้าที่เข้ามาจากต่างประเทศ^{๑๐๙} มีพ่อค้าชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่งเอาเกวียนหลายเล่มบรรทุกสินค้าไปขายต่างประเทศ ขายสินค้าของตนในประเทศนั้นแล้ว ก็ซื้อเอาสินค้าต่างประเทศกลับมา เดินทางมุ่งไปกรุงสาวัตถี เมื่อพ่อค้านั้นกำลังเดินทางเพลากวียนเล่มหนึ่งหักในดงและได้แวะไปสนทนารวมกับพระพุทเจ้า ^{๑๑๐} การเก็บภาษีอีกแบบหนึ่งเรียกว่าเก็บภาษี ตามสภาพ คือจะเก็บภาษีตามลักษณะสภาพของสินค้านั้นจริงๆคือชักจำนวนสินค้านั้นออกเป็นค่าภาษี การเก็บภาษีโดยวิธีชักสิ่งของนี้ คิดกำหนดเอาหัวหรือเครื่องตวงข้าวเป็นเครื่องกำหนด ต่อมาเมื่อส่วนมากได้เปลี่ยนมาใช้เป็นเงินตราแล้ว การแลกเปลี่ยนกันด้วยเงินตรานี้ก็เป็นทีสะดวกแพร่หลายและเข้าใจวิธีแลกเปลี่ยนกันดี พยานในเรื่องนี้จะเห็นได้ในหนังสือคัมภีร์พุทธศาสนายุคแรกๆ ^{๑๑๑} ผู้วิจัยมีความเห็นว่าในสมัยนั้นการซื้อขาย แลกเปลี่ยน ยังไม่มีเงินเป็นเครื่องมือซื้อขายแพร่หลายนัก จึงใช้วิธีเก็บภาษีตามสภาพจะสะดวกกว่า ประกอบกับพ่อค้าในสมัยนั้นต้องเดินทางผ่านถิ่นที่ทุร

^{๑๐๔} วิ.อ.(ไทย) ๑/๑๑๓.

^{๑๐๕} วิ.มหา.(ไทย) ๑/๑๑๓/๙๐.

^{๑๐๖} วิ.อ. (ไทย) ๒/๘๒๔/๔๙๓.

^{๑๐๗} วิ.ภิกขุณี (ไทย) ๓/๑๔๖/๔๐๑/๘๒๔.

^{๑๐๘} MRS.C.A.F.Rhy Davids. Economic Condition according to early Buddhist Literature ภาวะเศรษฐกิจสมัยพุทธกาล, ธนิต อยู่โพธิ์ แปล, พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ พ.ศ.๒๔๙๔, กรุงเทพฯ, หน้า ๗๑.

^{๑๐๙} พ.เปต.อ.๒/๑๓๓/๕๕๕.

^{๑๑๐} MRS.C.A.F.Rhy Davids. Economic Condition according to early Buddhist Literature ภาวะเศรษฐกิจสมัยพุทธกาล, ธนิต อยู่โพธิ์ แปล, พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ พ.ศ.๒๔๙๔, กรุงเทพฯ, หน้า ๗๒.

กันดาร มีโจรผู้ร้ายชุกชุมจึงไม่กล้าพกเงินติดตัวในการเดินทาง นิยมเรียกเก็บภาษีตามสภาพ แล้วนายด่านจะนำสินค้าที่เก็บเป็นภาษีนั้นนำไปขายอีกทีหนึ่ง เป็นการถือเงินไว้แทนของ แล้วนำเงินที่ได้จากการขายของนั้นนำส่งทูลพระคลังภายหลัง

จะเห็นได้ว่าในสมัยพุทธกาลนั้นมีการตั้งด่านภาษีศุลกากรตามชายแดนเพื่อเรียกเก็บภาษีจากพ่อค้าที่เดินทางเข้า-ออก เพื่อเป็นรายได้เข้ารัฐโดยมีเจ้าหน้าที่รัฐออกไปจัดเก็บ

ข. คุหบดีที่เป็นใหญ่ในหมู่บ้าน หรือตัวแทนพระราชาเป็นผู้จัดเก็บ

การจัดเก็บภาษีอากรอีกวิธีหนึ่ง จะใช้หัวหน้าหมู่บ้านหรือผู้ใหญ่บ้าน หรือตัวแทนพระราชาซึ่งได้รับแต่งตั้งไปทำการจัดเก็บ กล่าวคือใช้วิธีชักส่วนเป็นสิ่งของจากผลประโยชน์ที่พลเมืองทำการผลิตได้ หาใช่เก็บเป็นตัวเงินเสมอไปไม่ โดยอาศัยหัวหน้าหมู่บ้านหรือผู้ใหญ่บ้านซึ่งเรียกว่า “คามโภชกะ” เป็นผู้คำนวณเก็บ หรือมีเจ้าพนักงานเป็นผู้เดินเก็บจนถึงที่ประตูยุงฉาง หรือบางทีก็มีเจ้าพนักงานของพระราชาไปสอบวัดจนถึงที่นา จำนวนที่ชักส่วนจะเป็นอัตราเท่าใดก็สุดแล้วแต่ข้อตกลงของอำนาจทางปกครอง^{๑๑๑} กรณีที่พระราชาแต่งตั้งให้เป็นผู้จัดเก็บ เช่น อนาคตปิณฑิกอุบาสก เป็นบุคคลที่พระพุทธเจ้ายกย่อง มีบริวารมาก เป็นที่นับถือของชาวกรุงสาวัตถี เป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอบอ้อมอารี ท่านมีความคุ้นเคยกับพระเจ้าปเสนทิโกศลมาก ท่านเองก็เคยมีคนมีฐานะระดับมีหมู่บ้านเรียกเก็บภาษีที่แคว้นกาสิซึ่งขึ้นกับแคว้นโกศล ซึ่งคงเป็นหมู่บ้านที่ท่านเก็บภาษีเพื่อนำเข้าถวายพระเจ้าปเสนทิโกศล^{๑๑๒} อีกตัวอย่างหนึ่งในสมัยพุทธกาล ธัญชาณีพราหมณ์มีหน้าที่เก็บภาษีไปส่งพระราชา เขาเก็บส่วนแบ่งข้าวกล้าที่เป็นผลผลิตจากประชาชนจนหมด โดยอ้างอาศัยคำสั่งพระราชาว่าข้าวกล้าที่หว่านไว้ในราชสกุลมีน้อย พระราชาทรงสั่งมาอย่างนี้อย่าได้คร่ำครวญไปเลย แล้วเอาข้าวเข้าบ้านตนเป็นส่วนมาก ส่งให้ข้าราชการสกุลมีปริมาณน้อยโดยเบียดบังผลประโยชน์ไว้ โดยอ้างว่าผลผลิตข้าวของประชาชนมีน้อยและไม่ได้ปีบบังคับจากประชาชนจึงเอามาแต่น้อย^{๑๑๓}

^{๑๑๑} MRS.C.A.F.Rhy Davids. Economic Condition according to early Buddhist Literature ภาวะเศรษฐกิจสมัยพุทธกาล หน้า ๔.

^{๑๑๒} รังษี สุทนต์, การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาคตปิณฑิกอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต หน้า ๘๒.

^{๑๑๓} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๔๔๕/๕๕๘

จะเห็นได้ว่ารูปแบบการจัดเก็บภาษีอีกวิธีหนึ่งนั้น พระราชาจะแต่งตั้งตัวแทนหรือหัวหน้าหมู่บ้านเป็นผู้เรียกเก็บแล้วรวบรวมเพื่อนำส่งเข้าทูลพระคลัง

ค. พระราชาจะพระราชทานหมู่บ้านให้ไปเรียกเก็บเอง

พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานหมู่บ้านส่วยให้เป็นของขวัญในการแต่งงานได้ เมื่อคราวพระเจ้าประเสนทิโกศลยกพระนางโกศลเทวีราชธิดา พระราชทานแด่พระเจ้าพิมพิสารราชาแห่งมคธรัฐ ก็ทรง พระราชทานหมู่บ้านกาสิคามให้แก่พระเจ้าพิมพิสาร จำนวนที่ชักส่วนจะเป็นอัตราเท่าใดก็สุดแล้วแต่ข้อตกลงของอำนาจทางปกครอง ส่วนที่ชักเป็นภาษีนี้อาจกำหนดให้เก็บในคามหนึ่งหรือหลายคามก็ได้ และพระเจ้าแผ่นดินหรือพระอัครมเหสีจะโปรดพระราชทานให้ผู้ใดเป็นผู้รับก็ได้หรือพระราชอาจทรงริบทรัพย์สมบัติและหย่าเรือนของผู้กระทำผิดคนใดคนหนึ่งแล้วนำไปพระราชทานแก่บุคคลหรือหมู่บ้านใดคณะหนึ่งก็ได้^{๑๑๔} ดังเช่นกรณีมารดาของพระสุทนต์วิงวอนขอให้พระสุทนต์มีลูกสืบเชื้อสายไว้ เพราะเป็นตระกูลที่มั่งคั่งมีทรัพย์มาก มีโคเคมาก มีเงินมีทองมาก มีเครื่องประดับมาก มีทรัพย์และข้าวเปลือกมาก ถ้าไม่มีทายาทผู้สืบสกุล เจ้าลิจฉวี บมรดกเป็นของแผ่นดิน ซึ่งเป็นต้นเหตุให้พระสุทนต์เสพเมถุนธรรม ที่ประชุมสงฆ์ต้องบิณฑบาตทางวินัยสงฆ์^{๑๑๕} มีอีกตัวอย่างในสมัยพุทธกาล พระเจ้าปเสนทิโกศลพระราชทานเมืองอุกกัฏฐะให้พราหมณ์ไปกษรชาติ^{๑๑๖} เป็นผู้จัดเก็บ ในสถานที่ที่มีท่าเรือและภูเขาเป็นต้น^{๑๑๗} เมื่อจะเก็บภาษีต้องกางกันเสวตฉัตรขึ้นเป็นพระราชครอบครองเป็นการปูนบำเหน็จให้เป็นส่วนพรหมไทย^{๑๑๘} และยังพระราชทานหมู่บ้านสาละวดีกาให้ โลหิจจพราหมณ์^{๑๑๙} ส่วนพระเจ้าพิมพิสาร

^{๑๑๔} MRS.C.A.F.Rhy Davids. Economic Condition according to early Buddhist Literature ภาวะเศรษฐกิจสมัยพุทธกาล, ธนิต อยู่โพธิ์ แปล, พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ พ.ศ.๒๔๙๔ กรุงเทพฯ, หน้า ๔-๕.

^{๑๑๕} วิ.มหา.(ไทย)๑/๓๕/๒๒.

^{๑๑๖} ที.สี.(ไทย) ๙/๒๕๕/๘๗

^{๑๑๗} ที.สี.อ.(ไทย)เล่ม๑ภาค๑ข้อ๑๔๑หน้า๔๙๗

^{๑๑๘} พรหมไทย ของให้ที่ประเสริฐที่สุด หมายถึงที่ดินหรือบ้านเมืองที่พระราชทานเป็นบำเหน็จ เช่น เมือง อุกกัฏฐะที่พระเจ้าปเสนทิโกศลพระราชทานแก่ไปกษรชาติพราหมณ์และนครจัมปาที่พระเจ้าพิมพิสารพระราชทานให้โสนทัณฑพราหมณ์ปกครอง, พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพ ฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๓.

^{๑๑๙} ที.สี.(ไทย) ๙/๕๐๑/๒๒๑

พระราชทานปูนบำเหน็จเป็นพรหมไทยให้พราหมณ์โศณทัณฑะปกครองกรุงจัมปา^{๑๒๐} และพราหมณ์ภูฏันตะปกครองหมู่บ้านชาณุมัต^{๑๒๑} เป็นต้น ในมณฑลเทศาภิบาลได้กล่าวถึงช่างกลบชื่อ ภูษามาลาผู้มีความดีความชอบได้รับพระราชทานบ้านส่วยหนึ่งตำบลมีหน้าที่เรียกเก็บภาษีเพื่อนำทูลเกล้าถวายพระราชฯ และได้รับส่วนแบ่งจากรายได้ที่เรียกเก็บภาษี ใช้เลี้ยงชีพไปตลอดชีวิต^{๑๒๒}

จะเห็นได้ว่ารูปแบบการจัดเก็บภาษีในสมัยพุทธกาล การเก็บภาษีทางด้านนั้นส่วนใหญ่จะเก็บจากพ่อค้าเกวียนเดินทางไปขายสินค้าที่ไกลเดินทางมาจากรัฐอื่น จะมีเจ้าหน้าที่ตั้งด่านเพื่อเรียกเก็บภาษี ส่วนการเก็บภาษีจากการคำนวณผลผลิตที่ได้รับของผลผลิตทางเกษตรกรรม จะมีเจ้าหน้าที่ได้รับการแต่งตั้งจากพระราชฯออกไปเดินเก็บภาษีตามหมู่บ้าน โดยคำนวณจากผลผลิตที่เกิดขึ้นมาคำนวณเป็นค่าภาษีโดยกำหนดอัตราภาษีเป็นร้อยละจากผลผลิต ไม่จำเป็นจะต้องเก็บเป็นรูปตัวเงินเสมอไป อาจจะหักจากผลผลิตที่เกิดขึ้นเป็นค่าภาษีแทน แล้วนำไปส่งให้พระราชฯ อีกส่วนหนึ่งพระราชฯอาจปูนบำเหน็จเมืองใดเมืองหนึ่งให้เป็นพรหมไทยเพื่อเป็นความดีความชอบให้ผู้ใดไปเรียกเก็บก็ได้

๒.๒.๓ ความสำคัญของการเก็บภาษี

การเก็บภาษีในสมัยก่อนนั้นเป็นกลไกการจัดเก็บรายได้ซึ่งมีมาแต่สมัยโบราณเ็นหนึ่งในวิธีในการจัดเก็บเงินภาษีที่เก่าแก่ที่สุด เกิดจาก การค้าขาย ภาษีที่ดิน และเก็บภาษีจากสินค้าที่ขนส่งจากที่แห่งหนึ่งไปยังที่อีกแห่งหนึ่งซึ่งโดยทั่วไปมักเกี่ยวกับการดำเนินการทางการค้าขาย รัฐบาลนำเงินภาษีไปพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าทั้งการเศรษฐกิจการศึกษา การคมนาคม การประชาสัมพันธ์การป้องกันประเทศและรักษาความสงบภายในประเทศ การจัดเก็บภาษีอากรที่มีความเป็นธรรมสามารถสร้างความเท่าเทียมกันในสังคม สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงทางเศรษฐกิจให้ความเป็นธรรมแก่ผู้เสียภาษี ใครมีรายได้มากต้องจ่ายมากใครมีรายได้น้อยต้องจ่ายน้อย มีระเบียบกฎเกณฑ์และขั้นตอนการเสียภาษีที่ชัดเจน ถ้าไม่เสียภาษีหรือหลบเลี่ยงภาษีต้องได้รับโทษ การมีระบบการจัดเก็บภาษีอากรที่ดีมีประสิทธิภาพจะทำให้รัฐบาลมีรายได้เพิ่มขึ้นเพื่อนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการพัฒนาประเทศสามารถดำเนินการตามหน้าที่และความรับผิดชอบที่มีอยู่ต่อประชาชนรัฐจะนำมาใช้บำรุงประเทศให้มั่นคงก้าวหน้า รัฐจึงจำเป็นต้อง

^{๑๒๐} ที่.ส. (ไทย) ๙/๓๐๐/๑๑๑

^{๑๒๑} ที่.ส. (ไทย) ๙/๓๒๓/๑๒๕

^{๑๒๒} พ.ช.เอกก. (ไทย) ๒๗/๙/๔ พ.ช.เอกก.อ. (ไทย) เล่ม ๓ ภาค ๑ หน้า ๒๒๐.

มีรายได้สำหรับใช้สอย เตรียมยุทธโธปกรณ์เพื่อป้องกันประเทศ สร้างสถานที่ราชการ มีการจ้างแรงงานในระดับต่างๆ เป็นการสนองนโยบายของประเทศ ในอรรถกถาได้กล่าวไว้ว่าเมื่อเจ้าวัชชีสั่งถอนข้อบัญญัติที่บัญญัติไว้แล้วในกาลก่อน ไม่มีการเก็บภาษีอากรตามประเพณีของคนลัทธิย่อมเสื่อมลง ลำดับนั้นชนทั้งหลายมีพลม้า พลช้าง กองทหาร และข้าราชการบริพารเมื่อไม่ได้รับค่าจ้างที่เคยได้ประจำก็ย่อมเสื่อมถอยเรียวแรงและกำลัง เป็นช่องทางให้เกิดทุจริต... แต่เมื่อเจ้าวัชชีเรียกเก็บส่วยสาอากรตามประเพณีโบราณ เรือนคลังก็ย่อมเพิ่มพูน เรือนนั้น พลม้า พลช้าง กองทหาร และข้าราชการบริพารก็จักได้รับค่าจ้างตามที่เคยได้เป็นประจำ ก็ย่อมสมบูรณ์ บริบูรณ์ด้วยเรียวแรงและกำลังอดทนต่อการรบ การปฏิบัติหน้าที่ราชการบ้านเมือง ทำความเจริญให้แก่แคว้นวัชชี...^{๑๒๓} จะเห็นได้ว่าการเก็บภาษีถือว่าเป็นรายได้ส่วนหนึ่งเพื่อนำเงินเข้ารัฐมาทำนุบำรุงบ้านเมือง

พระพุทธเจ้าทรงส่งเสริมให้มีการเสียภาษีแก่ทางราชการ พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสว่า เมื่อโคตรพิภพที่หามาได้ด้วยความขยัน หมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ควรจะกระทำพลี ๕ อย่างคือ ญาติพลี อดิธิพลี ปุพพเปตพลี ราชพลี เทวตาพลี ราชพลี ถวายเป็นของหลวงมี เสียภาษีอากร เป็นต้น^{๑๒๔} และพระองค์ทรงมีความห่วงใยคฤหัสถ์ที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาต่อมาได้เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุจะต้องมีความรับผิดชอบในการเสียภาษีให้กับบ้านเมืองอีกต่อไปหรือไม่ กรณีผู้ที่เคยเสียภาษีบำรุงรัฐมาแต่ก่อน บัดนี้เขาได้ออกบวชเป็นพระบรรพชิตแล้ว จะต้องกลับไปเสียภาษีอย่างเดิมหรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสถามพระเจ้าอชาตศัตรูว่า บุรุษผู้เคยเป็นชาวนา เป็นคนบดีที่เคยเสียภาษีบำรุงรัฐของพระองค์นั้น บัดนี้เขาโกนผม และหนวด ทุ่มหม่ผ้ากาสาหวัดสร้อยออกจากเรือนไปบวช เป็นบรรพชิตเมื่อบวชแล้วเป็นผู้สำรวมกาย วาจา ใจ อยู่สันโดษด้วยอาหารพอประทังความหิวและผ้าพอกุ้มกาย ยินดียิ่งในครุ สัจด์ท่านจะให้เขาเหล่านั้น กลับไปเป็นชาวนา เป็นคนบดีเสียภาษีบำรุงรัฐตามเดิม หรือไม่ พระเจ้าอชาตศัตรู กราบทูล“จะทำอย่างนั้นไม่ได้พระพุทธเจ้าข้า ที่จริง หม่อมฉันเสียอีกควรจะให้ ลูกรับ เชื้อเชิญให้เขานั่ง บำรุงด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร (ยารักษาโรคและเครื่องยา) และจัดการรักษา ปกป้อง คุ้มครองเขาอย่างชอบธรรม” จะเห็นได้ว่าการเก็บภาษีในสมัยพุทธกาลนั้นเป็นเรื่องของกษัตริย์ จะใช้ดุลพินิจผ่อนผัน ยกเว้นภาษีแก่ราษฎรผู้ใดก็ได้ และพระพุทธเจ้าได้ให้ความสนใจเรื่องการเสียภาษีของพระภิกษุสงฆ์เป็นอย่างมาก จึงได้ตรัสถามและพระเจ้าอชาตศัตรูด้วยพระองค์เอง และได้รับคำตอบว่า พระภิกษุไม่ต้องเสียภาษีบำรุงรัฐ

^{๑๒๓} ที.ม.อ.(ไทย) ๒/๑๓๔-๑๓๖/๑๑๖-๑๒๘.

^{๑๒๔} อ.จตุกก.อ.(ไทย) ๒/๖๑/๓๕๓.

๒.๒.๔ เก็บภาษีต้องเป็นธรรม

ต้องให้เกิดความเป็นธรรมแก่ผู้เสียภาษี โดยจะต้องยึดหลักว่าผู้ที่มีรายได้มาก จะต้องเสียภาษีมาก คนมีรายได้น้อยควรเสียภาษีน้อยตามกำลังความสามารถในการชำระภาษีของแต่ละคน ต้องกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการจัดเก็บให้ชัดเจนและแน่นอน ให้เกิดความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ในสมัยพุทธกาลพวกที่อยู่ในวรรณะพราหมณ์จะมีอภิสิทธิ์ในเรื่องภาษีมากกว่าวรรณะอื่น มีคำกล่าวที่ว่า เพราะพวกกษัตริย์ยอมเก็บภาษีอากรจากพวกแพศย์ พวกพราหมณ์ก็ถือศัสตราเพียวฆ่าสัตว์ เพราะเหตุไรพระพรหมจึงไม่บันดาลโลกที่ปั่นป่วนแตกต่างกันเช่นนี้ เทียงตรงเสียเล่า^{๑๒๕} ถ้ารัฐใดเก็บภาษีมากเกินไป ประชาชนก็เดือดร้อน พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใด ทรงเบียดเบียนชาวนิคมนผู้ประกอบการซื้อขาย กระทำการถวายเป็นโศชะและราชพลี^{๑๒๖} พระองค์นั้นจะทรงคลาด จากพระคลังสมบัติเช่นนั้นเหมือนกัน^{๑๒๗} รัฐเปรียบด้วยต้นไม้ใหญ่ พระราชาใดปกครองโดยธรรม พระราชานั้นย่อมทรงทราบรสแห่งรัฐนั้น และรัฐของพระราชานั้นก็ไม่พินาศ อนึ่ง ขัตติยราชพระองค์ใด ทรงปกครองชนบทโดยไม่เป็นธรรม ขัตติยราชพระองค์นั้น ย่อมทรงคลาดจากพระโศสถทั้งปวง อนึ่ง พระราชาพระองค์ใด ทรงเบียดเบียนชาวนิคมนผู้ประกอบการซื้อขาย กระทำการถวายเป็นโศชะและพลีกรรม พระราชาพระองค์นั้นย่อมคลาดจากส่วนพระราชทรัพย์^{๑๒๘} เช่นแคว้น วัชชี บัญญัติข้อที่ยังไม่บัญญัติ พวกผู้คนที่ถูกบีบคั้นด้วยภาษีใหม่เอี่ยมเป็นต้น รู้สึกว่าเราถูกบีบคั้นใครจักอยู่ในแคว้นของเจ้าเหล่านี้ได้ แล้วก็พากันไปขายแดนเป็นโจรบ้าง เป็นพรรคพวกของโจรบ้าง ปล้นชนบท... เมื่อไม่ยึดถือวัชชีธรรมโบราณประเพณี ผู้คนในแคว้นแคว้นก็จะพากันโกรธาว่า พวกเจ้าทำบุตรบิดาพี่น้องของเราผู้ไม่เป็นโจรว่าเป็นโจรตัดทำลายกันแล้วพากันไปขายแดน เป็นโจรบ้าง เป็นพรรคพวกของโจรบ้าง โจมตีชนบท พวกเจ้าย่อมเสื่อมด้วยอาการอย่างนี้^{๑๒๙}

ดังนั้นการจัดเก็บภาษีควรจัดเก็บแบบค่อ นค่อยไปโดยมิให้ประชาชนต้องเดือดร้อน ถ้าพระเจ้าแผ่นดิน ผู้ทรงพระปรีชาพระองค์นั้นก็ฉันนั้น ไม่ทรงเร่งรัด คือไม่ลู่อำนาจ

^{๑๒๕} พุ.ชา.ม.(ไทย) ๒๘/๕๓๕/๓๒๘

^{๑๒๖} โศชะและราชพลี หมายถึงรสที่ได้จากสิ่งของต่าง ๆ ที่ชาวชนบทถวายพร้อมทั้งการเสียภาษีอากรด้วย, พุ.ชา.อ. ๘/๑๗๗/๗๓.

^{๑๒๗} พุ.ชา.ปัญญา.(ไทย) ๒๘/๑๗๗/๓๓๒.

^{๑๒๘} พุ.ชา.ปัญญา.อ.(ไทย) ๔/๘๓ -๘๔.

^{๑๒๙} ที.ม.อ.(ไทย) ๑๓๔/๑๑๘.

ต้นหาที่ผลุนผลัน ทรงละการลู่อานาจอคติ ไม่ทรงเบียดเบียนราษฎร ทรงเก็บเงินภาษีโดยทำนอง
ปลวกทั้งหลายพัฒนา คือก่อจอมปลวก และโดยทำนองผึ้งทั้งหลายที่เคี้ยวเอาเกษรมาทำน้ำผึ้ง
เป็นผู้ทรงคล้อยตามธรรมชาติปฏิบัติอยู่โดยการคล้อยตามธรรมชาติ ๑๐ ประการเหล่านี้ คือ :-

ทาน ๑ ศีล ๑ การบริจาค ๑ ความซื่อตรง ๑ ความอ่อนโยน ๑ ความเคร่งครัด ๑ ความไม่โกรธ ๑
ความไม่เบียดเบียน ๑ ความอดทน ๑ ความไม่ผิด ๑.ควรทรงทำความสำราญ คือความเจริญให้
ตนเองและผู้อื่นไม่เบียดเบียนผู้อื่นเลย^{๑๐๐} ดังนั้น การจัดเก็บภาษีที่ดี ต้องให้เกิดความเป็นธรรมแก่
ผู้เสียภาษี ต้องกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการจัดเก็บให้ชัดเจนและแน่นอน ให้เกิดความเสมอภาค
เท่าเทียมกัน ประเทศชาติจึงจะอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข จึงเป็นทัศนคติว่าด้วยการจัดเก็บภาษีที่ดี

เมื่อสิ้นยุคพุทธกาลไปแล้วกิจการการเก็บภาษียังดำเนินการไปเรื่อยๆตามหลักฐาน
จารึกหลักศิลาที่ลุมพินี ที่พระพุทธเจ้าประสูติ เห็นได้ชัดว่าพระเจ้าอโศกมหาราชทรงมีพระ
ศรัทธามาก ทรงให้ยกเว้นภาษีโดยเก็บภาษีผลิตผลจากแผ่นดินเป็นทรัพย์สินแผ่นดินเพียง ๑ ใน ๘ ส่วน
หลักศิลาของพระเจ้าอโศกนี้เท่ากับบอกว่า พระพุทธเจ้าเป็นเอกบุคคคลในประวัติศาสตร์
หลักฐานการอุปติบงซ์ที่สุด^{๑๐๑} จะเห็นได้ว่าชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนอยู่อย่างเรียบง่ายโดยมี
พระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ อยู่อย่างมีความสุข บทบาทของพุทธศาสนาที่มีต่อ อุบาสก
อุบาสิกา พ้อค้า กษัตริย์ เป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันตลอดเวลามีความ
เจริญสูงสุดดังที่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทได้บันทึกไว้

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในบทนี้ แสดงให้เห็นถึงเรื่องราวของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่
เกี่ยวข้องกับการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคและกฎเกณฑ์การเก็บภาษีในอดีต
กาลที่สามารถนำมาเปรียบเทียบกับการค้าขายและเกณฑ์การเก็บภาษีของประเทศต่าง
ปัจจุบันได้ไม่น้อย และได้เห็นถึงวิถีชีวิตในระบอบวรรณะต่างๆ ที่เกี่ยวข้องการเรื่องดังกล่าว โดย
ผู้วิจัยได้ไล่เรียงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาเกี่ยวกับเรื่องนี้ โดยยกเหตุการณ์สำคัญๆ ที่
เกี่ยวข้องกับการประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและพุทธประวัติบางตอนอีกด้วย ส่วนหลักคำสอนใน
พระพุทธศาสนาเรื่องใดบ้าง ที่สัมพันธ์และสอดคล้องเกื้อหนุนต่ออาชีพพาณิชยกรรมแ การ
จัดเก็บภาษีของมนุษย์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน หลักพุทธธรรมดังกล่าวมีสาระสำคัญอย่างไร แะ
เกื้อหนุนต่อบุคคลผู้ประกอบการอาชีพอย่างไร ตลอดจนถึงวิธีการประยุกต์ให้หลักธรรมว่าด้วยการค้
ขายและการจัดเก็บภาษีให้สอดคล้องกับยุคสมัยควรทำอย่างไร อาชีพค้าขายอะไรบ้างที่เป็น

^{๑๐๐} พ.ชา.สตตก.อ.(ไทย) ๓/๒๑๒-๒๑๓.

^{๑๐๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก, พิมพ์ครั้งที่
๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิตภัณ, ๒๕๕๒), หน้า ๒๔.

ห้ามในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท ประเด็นต่างๆ เหล่านี้และประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยจะ
ขออธิบายในบทต่อไป